วจีวิภาค ภาคที่ ๒

นาม

[๓๗] นามศัพท์นั้นแบ่งเป็น ๓ คือ นามนาม ๑ คุณนาม ๑ สัพพนาม ๑.

นามที่เป็นชื่อของคน, สัตว์, ที่, สิ่งของ, เป็นนามนาม. นามนามนี้แบ่งออกเป็น ๒ คือ สาธารณนาม ๑ อสาธารณนาม ๑. นามที่ทั่วไปแก่คน, สัตว์, ที่, อื่นได้ เหมือนคำว่า มนุสฺโส มนุษย์ ติรจฺฉาโน สัตว์ดิรัจฉาน นครํ เมือง เป็นต้น เป็นสาธารณนาม. นามที่ไม่ทั่วไปแก่สิ่งอื่น เหมือนคำว่า ทีฆาวุ กุมารชื่อทีฆาวุ เอราวโณ ช้างชื่อเอราวัณ สาวตฺถี เมืองชื่อสาวัตถีเป็นต้น เป็นอาสาธารณนาม.

นามที่แสดงลักษณะของนามนาม สำหรับหมายให้รู้ว่า นามนามนั้น ดีหรือชั่วเป็นต้น เป็นคุณนาม เหมือนคำว่า ปญฺญวา มีปัญญา ปุริโส บุรุษ ถือเอาความตามภาษาของเราว่า บุรุษมีปัญญา ปุริโส เป็นนามนาม ปญฺญวา เป็นคุณนาม. คุณนามนี้แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ปกติ ๑ วิเสส ๑ อติวิเสส ๑. คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่ว เป็นปกติ เหมือนคำว่า ปณฺฑิโต เป็นบัณฑิต ปาโป เป็นบาป ชื่อปกติ. คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่ว มากหรือน้อยกว่าปกติ เหมือนคำว่า ปณฺฑิตตโร เป็นบัณฑิตกว่า ปาปตโร เป็นบาปกว่า ชื่อวิเสส. คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่วมากที่สุดหรือน้อยที่สุด เหมือน

'คำว่า ปณฺฑิตตโม เป็นบัณฑิตที่สุด ปาปตโม เป็นบาปที่สุด ชื่อ อติวิเสส. วิเสสนั้น ใช้ ตร อิย ปัจจัย ในตัทธิต ต่อปกติบ้าง ใช้อุปสัค อติ [ยิ่ง] นำหน้าบ้าง. อติวิเสส ใช้ ตม อิฏฺฐ ปัจจัย ในตัทธิต ต่อปกติบ้าง ใช้อุปสัคและนิบาต คือ อติวิย [เกินเปรียบ] นำหน้าบ้าง.

สัพพนาม เป็นชื่อสำหรับใช้แทนนามนาม ที่ออกชื่อมาแล้ว เพื่อจะไม่ให้ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ซึ่งไม่เพราะหู นามทั้ง ๓ นั้นต้องประกอบด้วยลิงค์ วจนะ วิภัตติ.

ลิงค์

[๓๘] นามศัพท์ ในบาลีภาษานั้น ท่านแบ่งเป็นลิงค์ ๓ คือ ปุํลิงฺค เพศชาย ๑, อิตฺถีลิงฺค เพศหญิง ๑, นปุํสกลิงฺค มิใช่เพศชาย มิใช่เพศหญิง ๑, นามนาม เป็นลิงค์เดียว คือจะเป็น ปุํลิงค์ อิตถีลิงค์ หรือนปุํสกลิงค์ ก็อย่างเดียวบ้าง, เป็น ๒ ลิงค์ คือ ศัพท์อันเดียว มีรูปอย่างเดียว เป็นไดทั้ง ๒ ลิงค์ หรือมูลศัพท์เป็นอันเดียว เปลี่ยนแต่สระที่สุด ให้แปลกกัน พอเป็นเครื่องหมายให้ต่างลิงค์กันบ้าง. คุณนามและสัพพนามเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ ลิงค์นั้นจัดตามสมมติของภาษาบ้าง ตามกำเนิดบ้าง ที่จัดตามสมมตินั้นเหมือนหนึ่งกำเนิดสตรี สมมติให้เป็นปุํลิงค์ และของที่ไม่มีวิญญาณ

สมมติ ให้เป็นปุํลิงค์ และอิตถีลิงค์ เหมือนคำว่า ทาโร เมีย สมมติให้เป็นปุํลิงค์, ปเทโส ประเทศ สมมติให้เป็นปุํลิงค์, ภูมิ แผ่นดิน สมมติให้เป็นอิตถีลิงค์, ที่จัดตามกำเนิดนั้น เหมือน ปุริโส ชาย เป็นปุํลิงค์, อิตฺถี หญิง เป็นอิตถีลิงค์ เป็นต้น.

ต่อไปนี้จะแสดงอุทาหรณ์ ศัพท์ที่เป็นลิงค์เดียว ๒ ลิงค์ ๓ ลิงค์ พอเป็นตัวอย่าง.

[๓๙] นามนามเป็นลิงค์เดียว

ปุํลิงค์		อิตถีลิงค์		นปุํสกลิงค์	
อมโร	เทวดา	อจฺฉรา	นามอัปสร	องฺคํ	องค์
อาทิจฺโจ	พระอาทิตย์	อาภา	รัศมี	อารมฺมณํ	อารมณ์
อินฺโท	พระอินทร์	อิทฺธิ	ฤทธิ์	อิณํ	หนี้
อีโส	คนเป็นใหญ่	อีสา	งอนไถ	อีริณํ	ทุ่งนา
อุทธิ	ทะเล	อุฬุ	ดาว	อุทกํ	น้ำ
เอรณฺโฑ	ต้นละหุ่ง	เอสิกา	เสาระเนียด	เอฬาลุกํ	ฟักเหลือง
โอโฆ	ห้วงน้ำ	โอชา	โอชา	โอกํ	น้ำ
กณฺโณ	หู	กฏิ	สะเอว	กมฺมํ	กรรม
จนฺโท	พระจันทร์	จมู	เสนา	จกฺขุ	นัยน์ตา
ตรุ	ต้นไม้	ตารา	ดาว	เตลํ	น้ำมัน
ปพฺพโต	ภูเขา	ปภา	รัศมี	ปณฺณํ	ใบไม้
ยโม	พระยม	ยาคุ	ข้าวต้ม	ยานํ	ยาน

[๔๐] นามนามศัพท์เดียว มีรูปอย่างเดียว เป็น ๒ ลิงค์

ปุํลิงค์	นปุํสกลิงค์	คำแปล
อกฺขโร	อกฺขรํ	อักษร
อคาโร	อคารํ	เรือน
อุตุ	อุตุ	ฤดู
ทิวโส	ทิวสํ	วัน
มโน	มนํ	ใจ
สํวจฺฉโร	สํวจฺฉรํ	ปี

[๔๑] นามนามมีมูลศัพท์เป็นอย่างเดียว เปลี่ยนแต่สระที่สุด เป็น ๒ ลิงค์

ปุํลิงค์	อิตถีลิงค์	คำแปล
อรหา หรือ อรหํ	อรหนฺตี	พระอรหันต์
อาชีวโก	อาชีวิกา	นักบวช
อุปาสโก	อุปาสิกา	อุบาสก, อุบาสิกา
กุมาโร	กุมารี หรือ กุมาริกา	เด็ก
ขตฺติโย	ขตฺติยานี หรือ ขตฺติยา	กษัตริย์
โคโณ	คาวี	โค
โจโร	โจรี	โจร
ญาตโก	ญาติกา	ญาติ

ตรุโณ	ตรุณี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
เถโร	เถรี	พระเถระ, พระเถรี
ทารโก	ทาริกา	เด็กชาย, เด็กหญิง
เทโว	เทวี	พระเจ้าแผ่นดิน พระราชเทวี
นโร	นารี	คน (ชาย - หญิง)
ปริพฺพาชโก	ปริพฺพาชิกา	นักบวช (ชาย - หญิง)
ภิกฺขุ	ภิกฺขุนี	ภิกษุ, ภิกษุณี
ภวํ	โภตี	ผู้เจริญ
มนุสฺโส	มนุสฺสี	มนุษย์ (ชาย - หญิง)
ยกฺโข	ยกฺขินี	ยักษ์, ยักษิณี
ยุวา	ยุวตี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
ราชา	ราชินี	พระเจ้าแผ่นกิน พระราชินี
สขา	สขี	เพื่อน (ชาย - หญิง)
หตฺถี	หตฺถินี	ช้างพลาย, ช้างพัง

[๔๒] คุณนามเป็น ๓ ลิงค์

ปุํลิงค์	อิตฺถีลิงค์	นปุํสกลิงค์	คำแปล
กมฺมกาโร	กมฺมการินี	กมฺมการํ	ทำการงาน
คุณวา	คุณวตี	คุณวํ	มีคุณ

จณฺโฑ	จณฺฑา	จณฺฑํ	ดุร้าย
เชฏฺโฐ	เชฏฺฐา	เชฏฺฐํ	เจริญที่สุด
ตาโณ	ตาณา	ตาณํ	ต้านทาน
ถิโร	ถิรา	ถิรํ	มั่น
ทกฺโข	ทกฺขา	ทกฺขํ	ขยัน
ธมฺมิโก	ธมฺมิกา	ธมฺมิกํ	ตั้งในธรรม
นาโถ	นาถา	นาถํ	ที่พึ่ง
ปาโป	ปาปา	ปาปํ	บาป
โภคี	โภคินี	โภคิ	มีโภคะ
มติมา	มติมตี	มติมํ	มีความคิด
ลาภี	ลาภินี	ลาภิ	มีลาภ
สทฺโธ	สทฺธา	สทฺธํ	มีศรัทธา.

วจนะ

[๔๓] คำพูดในบาลีภาษา จัดเป็น วจนะ ๒ คือ เอกวจนํ คำพูดสำกรับออกชื่อของสิ่งเดียว ๑ พหุวจนํ คำพูดสำหรับออกชื่อของมากกว่าสิ่งเดียว คือ ตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไป ๑, วจนะ ทั้ง ๒ นี้ มีเครื่องหมายให้แปลกกันที่ท้ายศัพท์ เหมือนคำว่า ปุริโส ชายคนเดียว เป็นเอกวจนะ ปุริสา ชายหลายคน เป็นพหุวจนะ.

วิภัตติ

[๔๔] คำพูดที่ท่านจัดเป็นลิงค์และวจนะดังนี้นั้น ต้องอาศัยวิภัตติช่วยอุปถัมภ์ ผู้ศึกษาจึงจะกำหนดเนื้อความได้ง่ายขึ้น เพราะในบาลีภาษานั้น ไม่มีคำใช้ที่จะทำนามศัพท์นี้และนามศัพท์นั้นให้เนื่องกันเป็นอันเดียว เหมือนภาษาของเรา ซึ่งนับปราชญ์บัญญัติเรียกว่า "อายตนิบาต" เหมือนคำว่า "ซึ่ง, ด้วย, แก่, จาก, ของ, ใน" เป็นต้น ต้องใช้วิภัตติขางหลังศัพท์บอกให้รู้เนื้อความเหล่านี้ทั้งสิ้น. [ความนี้จักรู้แจ้งข้างหน้า] อีกอย่างหนึ่ง ก็เป็นอุบาย ที่จะให้กำหนดลิงค์ได้แม่นยำขึ้น ผู้แรกศึกษายังกำหนดจำลิงค์ไม่ได้ถนัดว่า ศัพท์นี้ เป็นลิงค์นี้ ศัพท์นั้น เป็นลิงค์นั้น เมื่อหัดอ่านหนังสือที่ท่านแต่งไว้เห็นปุํลิงค์ ท่านประกอบวิภัตติอย่าง ๑ อิตถีลิงค์อย่าง ๑ นปุํสกลิงค์อย่าง ๑ ก็จะเข้าใจได้ว่า ศัพท์นี้ เป็นลิงค์นี้ ศัพท์นั้นเป็นลิงค์นั้น ไม่ลำบากด้วยการจำลิงค์.

วิภัตตินั้นมี ๑๔ ตัว แบ่งเป็นเอกวจนะ ๗ พหุวจนะ ๗ ดังนี้ :-

		เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	ที่ ๑	สิ	โย
ทุติยา	ที่ ๒	อํ	โย
ตติยา	ที่ ๓	นา	หิ
จตุตฺถี	ที่ ๔	ส	นํ

ปญฺจมี	ที่ ๕	สมา	หิ
ฉฏฺฐี	ที่ ๖	ส	นํ
สตฺตมี	ที่ ๗	สฺมึ	สุ

ปฐมาวิภัตติที่ต้นนั้น แบ่งเป็น ๒ เป็น ลิงฺคตฺโถ หรือ กตฺตา ที่เป็นตัวประธานอย่าง ๑ เป็น อาลปนํ คำสำหรับร้องเรียกอย่าง ๑.

[๔๕] ข้าพเจ้าจะจัดคำพูด ที่เรียกว่า "อายตนิบาต" ที่ท่านสงเคราะห์ในวิภัตตินั้น ๆ ให้เป็นหมวด ๆ มาแสดงไว้ในที่นี้ พอเป็นตัวอย่างเสียแบบหนึ่งก่อน ให้ผู้ศึกษาจำทรงไว้เสียให้ขึ้นใจ ต่อไปจะได้แปลได้เอง ไม่ต้องลำบาก จะไม่แสดงต่อไปอีก.

	เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ปฐมา ที่ ๑			-	
ทุติยา ที่ ๒	ซึ่ง	สู่	ซึ่ง - ท.	สู่ - ท.
	ยัง	สิ้น.	ยัง - ท.	สิ้น - ท.
ตติยา ที่ ๓	ด้วย	โดย	ด้วย - ท.	โดย - ท.
	อัน	ตาม	อัน - ท.	ตาม - ท.
	เพราะ	มี.	เพราะ - ท.	มี - ท.
จตุตฺถี ที่ ๔	แก่	เพื่อ	แก่ - ท.	เพื่อ - ท.
	ต่อ.		ต่อ - ท.	
ปญฺจมี ที่ ๕	แต่	จาก	แต่ - ท.	จาก - ท.
	กว่า	เหตุ.	กว่า - ท.	เหตุ - ท.

ฉฏฺฐี ที่ ๖	แห่ง	ของ	แห่ง - ท.	ของ - ท.
	เมื่อ.		เมื่อ - ท.	
สตฺตมี ที่ ๗	ใน	ใกล้	ใน - ท.	ใกล้ - ท.
	ที่	ครั้นเมื่อ	ที่ - ท.	ครั้นเมื่อ - ท.
	ในเพราะ.		ในเพราะ - ท.	
อาลปนะ	แน่ะ	ดูก่อน	แน่ะ - ท.	ดูก่อน - ท.
	ข้าแต่.		ข้าแต่ - ท.	

วิธีแจกนามนาม

[๔๖] ผู้ศึกษาวิธีแจกนามศัพท์ด้วยวิภัตติ ต้องกำหนดจับหลักฐานให้ได้ก่อนจึงจะเป็นการง่ายขึ้น. หลักฐานนั้นท่านกำหนดตามสระที่สุดแห่งศัพท์ เรียกว่า การันต์, ศัพท์ที่เป็นลิงค์เดียวกันมีการันต์เหมือนกันแล้ว ก็แจกเป็นแบบเดียวกัน ยกไว้แต่ศัพท์บางเหล่า ที่มีวิธีแจกอย่างหนึ่งต่างหาก. เมื่อกำหนดได้หลักฐานดังนี้แล้ว ก็ไม่ต้องหนักใจ เพราะการที่ต้องทรงจำมากนัก จำได้เสียแบบหนึ่งแล้ว ก็ใช้ตลอดไปได้หลายร้อยศัพท์ทีเดียว. ในนามนามและคุณนามนั้น ท่านจัดการันต์ตามที่ใช้สาธารณาทั่วไปมากนั้น ดังนี้ :-

ในปุํลิงค์มีการันต์ ๕ คือ อ อิ อี อุ อู. ในอิตถีลิงค์มีการันต์ ๕ คือ อา อิ อี อุ อู. ในนปุํสกลิงค์มีการันต์ ๓ คือ

อ อิ อุ. จะแจกปุ๊ลิงค์ก่อน แล้วจึงจะแจกอิตถีลิงค์และนปุํสกลิงค์เป็นลำดับไป.

[๔๗] อ การันต์ ในปุํลิงค์แจกอย่าง ปุริส [บุรุษ] ดังนี้ :-

	เอกวจนํ	พหุวจนํ
ป.	ปุริโส	ปุริสา
ทุ.	ปุริสํ	ปุริเส
ต.	ปุริเสน	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
จ.	ปุริสสฺส ปุริสาย ปุริสตฺถํ	ปุริสานํ
ปญฺ.	ปุริสสฺมา ปุริสมฺหา ปุริสา	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
ฉ.	ปุริสสฺส	ปุริสานํ
ส.	ปุริสสฺมึ ปุริสมฺหิ ปุริเส	ปุริเสสุ
อา.	ปุริส	ปุริสา

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน ปุริส

อาจริย	อาจารย์	ชน	ชน
กุมาร	เด็ก	ตุรค	ม้า
ขตฺติย	กษัตริย์	เถน	ขโมย
คณ	หมู่	ทูต	ทูต
โจร	โจร	ธช	ธง
ฉณ	มหรสพ	นร	คน

ปาวก	ไฟ	รุกฺข	ต้นไม้
ผลิก	แก้วผลึก	โลก	โลก
พก	นกยาง	วานร	ลิง
ภว	ภพ	สหาย	เพื่อน
มนุสฺส	มนุษย์	หตฺถ	มือ
ยกฺข	ยักษ์		

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา อ กับ สิ เป็น โอ, กับ โย ปฐมา เป็น อา.

๒ เอา อํ เป็น อํ ในที่ทั้งปวง, อ กับ โย ทุ. เป็น เอ.

๓ เอา อ กับ นา เป็น เอน, หิ และ สุ อยู่หลัง เอา อ เป็น เอ.
เอา หิ เป็น ภิ ได้ในที่ทั้งปวง.

๔ เอา สฺมา เป็น มฺหา ได้ ใน ปุํ. นปุํ. กับ อ เป็น อา.

๖ เอา สฺมึ เป็น มฺหิ ได้ ใน ปุํ นปุํ. กับ อ เป็น เอ.

๗ อาลปนะ เอก. คงเป็น อ, พหุ. เป็น อา.

[๔๘] อิ การันต์ ในปุ๊ลิงค์ แจกอย่าง มุนิ [ผู้รู้] ดังนี้ :-

	เอก.		พหุ.	
ป.	มุนิ		มุนโย	มุนี
ทุ.	มุนึ		มุนโย	มุนี
ต.	มุนินา		มุนีหิ	มุนีภิ
จ.	มุนิสฺส	มุนิโน	มุนีนํ	
ปญฺ.	มุนิสฺมา	มุนิมฺหา	มุนีหิ	มุนีภ
ฉ.	มุนิสฺส	มุนิโน	มุนีนํ	
ส.	มุนิสฺมึ	มุนิมฺหิ	มุนิสุ	
อา.	มุนิ		มุนโย	มุนี

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน มุนิ.

อคฺคิ	ไฟ	ปติ	เจ้า, ผัว
อริ	ข้าศึก	มณิ	แก้วมณี
อหิ	งู	วิธี	วิธี
ถปติ	ช่างไม้	วีหิ	ข้าวเปลือก
นิธิ	ขุมทรัพย์	สมาธิ	สมาธิ

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ สระที่มิใช่ อ อยู่หน้า ลบ สิ เสีย, โย อยู่หลัง เอา อิ ปุ๊ เป็น อ ก็ได้, ลบ โย เสียแล้ว ทีฆะ สระ อิ อุ ในลิงค์ทั้ง ๓ ก็ได้.

๒ อิ อี อุ อู ใน ปุ๊. นปุ๊. คง นา ไว้, หิ นํ สุ อยู่หลัง ทีฆะ อิ อุ

ในลิงค์ทั้งปวง.

๓ เอา ส เป็น สฺส ได้ ใน ปุ. นปุ. ข้างหน้าเป็นสระที่มิใช่ อ เอา เป็น โน ได้ ใน ๒ ลิงค์นั้น.

๔. อาลปนะ มีคติแห่ง ปฐมา.

[๔๙] อี การันต์ ในปุํลิงค์ แจกอย่าง เสฏฺฐี [เศรษฐี] ดังนี้:-

	เอก.		พหุ.	
ป.	เสฏฺฐี		เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐี
ทุ.	เสฏฺฐึ	เสฏฺฐินํ	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐี
ต.	เสฏฺฐินา		เสฏฺฐีหิ	เสฏฺฐีภิ
จ.	เสฏฺฐิสฺส	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐีนํ	
ปญฺ.	เสฏฺฐิสฺมา	เสฏฺฐิมฺหา	เสฏฺฐีหิ	เสฏฺฐีภิ
ฉ.	เสฏฺฐิสฺส	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐีนํ	
ส.	เสฏฺฐิสฺมึ	เสฏฺฐิมฺหิ	เสฏฺฐีสุ	
อา.	เสฏฺฐิ		เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐี

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน เสฏฺฐี.

กรี	ช้าง	ภาณี	คนช่างพูด
ตปสี	คนมีตบะ	โภคี	คนมีโภคะ
ทณฺฑี	คนมีไม้เท้า	มนฺตี	คนมีความคิด

เมธาวี	คนมีปัญญา	สุขี	คนมีสุข
สิขี	นกยูง	หตฺถี	ช้าง

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา อํ เป็น นํ ได้บ้าง.

๒ อี อู ปุ๎. อยู่หน้า เอา โย เป็น โน แล้ว รัสสะสระตัวหน้าเสีย หรือลบ โย ก็ได้.

๓ วิภัตติ เอกวจนะ ทั้งปวง ยก ป. เสีย และ โย อยู่หลังต้องรัสสะ อี อู ใน ปุ๎. อิต.

[๕๐] อุ การันต์ ในปุ๎ลิงค์ แจกอย่าง ครุ [ครู] ดังนี้ :-

	เอก.		พหุ.	
ป.	ครุ		ครโว	ครู
ทุ.	ครุํ		ครโว	ครู
ต.	ครุนา		ครูหิ	ครูภิ
จ.	ครุสฺส	ครุโน	ครูนํ	
ปญฺ.	ครุสฺมา	ครุมฺหา	ครูหิ	ครูภิ
ฉ.	ครุสฺส	ครุโน	ครูนํ	
ส.	ครุสฺมึ	ครุมฺหิ	ครูสุ	
อา.	ครุ		ครเว	ครโว

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน ครุ

เกตุ	ธง	ภิกฺขุ	ภิกษุ
ชนฺตุ	สัตว์เกิด	ริปุ	ข้าศึก
ปสุ	สัตว์ของเลี้ยง	สตฺตุ	ศัตรู
พนฺธุ	พวกพ้อง	เสตุ	สะพาน
พพฺพุ	เสือปลา, แมว	เหตุ	เหตุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติทั้งปวง เหมือน อิ การันต์ แปลกแต่ อุ ปุ๊ลิงค์ อยู่หน้า เอา โย เป็น โว, อาลปนะ พหุ. เป็น เว แล้ว อุ เป็น อ เท่านั้น.

[๕๑] อู การันต์ ในปุ๊ลิงค์ แจกอย่าง วิญฺญู [ผู้รู้วิเศษ] ดังนี้ :-

---

	เอก.	พหุ.
ป.	วิญฺญู	วิญฺญุโน วิญฺญู
ทุ.	วิญฺญุํ	วิญฺญุโน วิญฺญู
ต.	วิญฺญุนา	วิญฺญูหิ วิญฺญูภิ
จ.	วิญฺญุสฺส วิญฺญุโน	วิญฺญูนํ
ปญฺ.	วิญฺญุสฺมา วิญฺญุมฺหา	วิญฺญูหิ วิญฺญูภิ
ฉ.	วิญฺญุสฺส วิญฺญุโน	วิญฺญูนํ

ส.	วิญฺญุสฺมึ	วิญฺญุมฺหิ	วิญฺญุสุ
อา.	วิญฺญุ	วิญฺญุโน	วิญฺญู

ศัพท์ที่เป็น อู การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน วิญฺญู.

อภิภู	พระผู้เป็นยิ่ง	เวทคู	ผู้ถึงเวท
กตญฺญู	ผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้ว	สยมฺภู	พระผู้เป็นเอง
ปารคู	ผู้ถึงฝั่ง		

วิธีเปลี่ยนวิภัตติทั้งปวง เหมือน อี การันต์ แปลกแต่ อํ คงเป็น อํ เท่านั้น.

จบการันต์ ๕ ในปุํลิงค์เท่านี้.

[๕๒] อา การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง กญฺญา [นางสาวน้อย] ดังนี้ :-

----

	เอก.	พหุ.	
ป.	กญฺญา	กญฺญาโย	กญฺญา
ทุ.	กญฺญํ	กญฺญาโย	กญฺญา
ต.	กญฺญาย	กญฺญาหิ	กญฺญาภิ
จ.	กญฺญาย	กญฺญานํ	
ปญฺ.	กญฺญาย	กญฺญาหิ	กญฺญาภิ
ฉ.	กญฺญาย	กญฺญานํ	

สฺ	กญฺญาย	กญฺญายํ	กญฺญาสุ
อา.	กญฺเญ		กญฺญาโย กญฺญา

ศัพท์ที่เป็น อา การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน กญฺญา

อจฺฉรา	นางอัปสร	ตารา	ดาว
อาภา	รัศมี	ถวิกา	ถุง
อิกฺขณิกา	หญิงแม่มด	ทาริกา	เด็กหญิง
อีสา	งอนไถ	โทลา	ชิงช้า
อุกฺกา	คบเพลิง	ธารา	ธารน้ำ
อูกา	เล็น	นารา	รัศมี
เอสิกา	เสาระเนียด	ปญฺญา	ปัญญา
โอชา	โอชา	พาหา	แขน
กจฺฉา	รักแร้	ภาสา	ภาษา
คทา	ตะบอง	มาลา	ระเบียบ
ฆฏิกา	ลิ่ม	ลาขา	ครั่ง
เจตนา	เจตนา	สาลา	ศาลา
ฉุริกา	กฤช	สิลา	ศิลา
ชปา	ชะบา	หนุกา	คาง

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และการันต์

๑ เอา อํ เป็นนิคหิต แล้ว รัสสะ อา ข้างหน้า.

๒ อา อยู่หน้า เอา วิภัตติ เอกวจนะ คือ นา ส สฺมา สฺมึ

กับ อา เป็น อาย.

๓ เอา สฺมึ เป็น ยํ บ้างก็ได้.

๔ อา. เอก. เอา อา เป็น เอ.

[๕๓] อิ การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง รตฺติ [ราตรี] ดังนี้ :-

---

	เอก.	พหุ.
ป.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี
ทุ.	รตฺตึ	รตฺติโย รตฺตี
ต.	รตฺติยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
จ.	รตฺติยา	ตตฺตีนํ
ปญฺ.	รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
ฉ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ
ส.	รตฺติยา รตฺติยํ รตฺยํ	รตฺตีสุ
อา.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน รตฺติ

อาณิ	ลิ่ม	กฏิ	สะเอว
อิทฺธิ	ฤทธิ์	ขนฺติ	ความอดทน
อีติ	จัญไร	คณฺฑิ	ระฆัง
อุกฺขลิ	หม้อข้าว	ฉวิ	ผิว
อูมิ	คลื่น	ชลฺลิ	สะเก็ดไม้

ตนฺติ	เส้นด้าย	รติ	ความยินดี
นนฺทิ	ความเพลิดเพลิน	ลทฺธิ	ลัทธิ
ปณฺหิ	ส้นเท้า	วติ	รั้ว
มติ	ความรู้	สตฺติ	หอก
ยฏฺฐิ	ไม้เท้า	สนฺธิ	ความต่อ

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ อิ อี อุ อู อิตฺ. อยู่ข้างหน้า เอา วิภัตติ เอก. คือ นา ส สฺมา สฺมึ เป็น ยา.

๒ อิ อิตฺ. อยู่ข้างหน้า เอา สฺมา เป็น อา เอา สฺมึ เป็น อํ แล้ว เอา อิ เป็น ย ได้บ้าง.

[๕๔] อี การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง นารี [นาง] ดังนี้ :-

	เอก.		พหุ.	
ป.	นารี		นาริโย	นารี
ทุ.	นารี	นาริยํ	นาริโย	นารี
ต.	นาริยา		นารีหิ	นารีภิ
จ.	นาริยา		นารีนํ	
ปญฺ.	นาริยา		นารีหิ	นารีภิ
ฉ.	นาริยา		นารีนํ	

๑. เอา อํ เป็น ยํ, โดยสูตรมูลกัจจายนะ ว่า อํ ยมีโต ปสญฺญาโต และสูตรสทฺทนีติว่า อํ ยมิวณฺณปา วา.

สฺ	นาริยา	นาริยํ	นารีสุ
อา.	นาริ	นาริโย	นารี

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน นารี

กุมารี	เด็กหญิง	ปฐวี	แผ่นดิน
ฆรณี	หญิงแม่เรือน	มาตุลานี	ป้า, น้า
ถี	หญิง	วีชนี	พัด
ธานี	เมือง	สิมฺพลี	ไม้งิ้ว

[๕๕] อุ การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง รชฺชุ [เชือก] ดังนี้ :-

---

	เอก.	พหุ.
ป.	รชฺชุ	รชฺชุโย รชฺชู
ทุ.	รชฺชุํ	รชฺชุโย รชฺชู
ต.	รชฺชุยา	รชฺชูหิ รชฺชูภิ
จ.	รชฺชุยา	รชฺชูนํ
ปญฺ.	รชฺชุยา	รชฺชูหิ รชฺชูภิ
ฉ.	รชฺชุยา	รชฺชูนํ
ส.	รชฺชุยา รชฺชุยํ	รชฺชูสุ
อา.	รชฺชุ	รชฺชุโย รชฺชู

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน รชฺชุ

อุรุ	ทราย	ยาคุ	ข้าวต้ม
กาสุ	หลุม	ลาวุ	น้ำเต้า
เธนุ	แม่โคนม	วิชฺชุ	สายฟ้า

[๕๖] อู การันต์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่าง วธู [หญิงสาว] ดังนี้ :-

----

	เอก.	พหุ.
ป.	วธู	วธุโย วธู
ทุ.	วธุํ	วธุโย วธู
ต.	วธุยา	วธูหิ วธูภิ
จ.	วธุยา	วธูนํ
ปญฺ.	วธุยา	วธูหิ วธูภิ
ฉ.	วธุยา	วธูนํ
ส.	วธุยา วธุยํ	วธูสุ
อา.	วธุ	วธุโย วธู

ศัพท์ที่เป็น อู การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือนวธู

จมู	เสนา	วิรู	เถาวัลย์
ชมฺพู	ไม้หว้า	สรพู	ตุ๊กแก
ภู	แผ่นดิน, คิ้ว	สินฺธู	แม่น้ำสินธู

จบการันต์ ๕ ในอิตถีลิงค์ แต่เท่านี้.

๕๗ อ การันต์ ในนปุํสกลิงค์ แจกอย่าง กุล ตระกูล ดังนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	กุลํ	กุลานิ
ทุ.	กุลํ	กุลานิ
ต.	กุเลน	กุเลหิ กุเลภิ
จ.	กุลสฺส กุลาย กุลตฺถํ	กุลานํ
ปญฺ.	กุลสฺมา กุลมฺหา กุลา	กุเลหิ กุเลภิ
ฉ.	กุลสฺส	กุลานํ
ส.	กุลสฺมึ กุลมฺหิ กุเล	กุเลสุ
อา.	กุล	กุลานิ

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน กุล

องฺค	องค์	ฉตฺต	ฉัตร, ร่ม
อิณ	หนี้	ชล	น้ำ
อุทร	ท้อง	ตล	พื้น
โอฏฺฐ	ริมฝีปาก	ธน	ทรัพย์
กฏฺฐ	ไม้	ปณฺณ	ใบไม้, หนังสือ
กมล	ดอกบัว	ผล	ผลไม้
ฆร	เรือน	พล	กำลัง,พล
จกฺก	จักร, ล้อ	ภตฺต	ข้าวสวย

มชฺช	น้ำเมา	รตน	แก้ว
ยนฺต	ยนต์	วตฺถ	ผ้า
รฏฺจ	แว่นแคว้น	สกฏ	เกวียน

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ อ นปุํ. อยู่หน้า เอา สิ เป็น อํ.

๒ เอา โย เป็น นิ ใน นปุํ. ทั้งสิน แล้วทีฆะสระเบื้องต้น, อาลปนะทั้งสองมีคติแห่ง ปฐมา เหลือนั้นเหมือน อ การันต์ ในปุํ. สิ้น.

[๕๘] อิ การันต์ ใน นปุํสกลงค์ แจกอย่าง อกฺขิ [นัยน์ตา] ดังนี้ :-

---

	เอก.		พหุ.	
ป.	อกฺขิ		อกฺขีนิ	อกฺขี
ทุ.	อกฺขึ		อกฺขีนิ	อกฺขี
ต.	อกฺขินา		อกฺขีหิ	อกฺขีภิ
จ.	อกฺขิสฺส	อกฺขิโน	อกฺขีนํ	
ปญฺ.	อกฺขิสฺมา	อกฺขิมฺหา	อกฺขีหิ	อกฺขีภิ
ฉ.	อกฺขิสฺส	อกฺขิโน	อกฺขีนํ	
ส.	อกฺขิสฺมึ	อกฺขิมฺหิ	อกฺขีสุ	
อา.	อกฺขิ		อกฺขีนิ	อกฺขี

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน อกฺขิ

อจฺจิ	เปลวไฟ	ทธิ	นมส้ม
อฏฺฐิ	กระดูก	สปฺปิ	เนยใส

[๕๘] อุ การันต์ ในนปุํสกลิงค์ แจกอย่าง วตฺถุ [พัสดุ ดังนี้ :-

---

	เอก.		พหุ.	
ป.	วตฺถุ		วตฺถูนิ	วตฺถู
ทุ.	วตฺถุํ		วตฺถูนิ	วตฺถู
ต.	วตฺถุนา		วตฺถูหิ	วตฺถูภิ
จ.	วตฺถุสฺส	วตฺถุโน	วตฺถูนํ	
ปญฺ.	วตฺถุสฺมา	วตฺถุมฺหา	วตฺถูหิ	วตฺถูภิ
ฉ.	วตฺถุสฺส	วตฺถุโน	วตฺถูนํ	
ส.	วตฺถุสฺมึ	วตฺถุมฺหิ	วตฺถูสุ	
อา.	วตฺถุ		วตฺถูนิ	วตฺถู

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ เช่นนี้ แจกเหมือน วตฺถุ

อมฺพุ	น้ำ	ชตุ	ยาง
อสฺสุ	น้ำตา	ธนุ	ธนู
อายุ	อายุ	มธุ	น้ำผึ้ง
จกฺขุ	นัยน์ตา	มสฺสุ	หนวด

วปุ กาย สชฺฌุ เงิน

จบการันต์ ๓ ใน นปุํสกลิงค์ แต่เท่านี้.

[๖๐] ศัพท์เหล่าใดที่ข้าพเจ้าได้ว่าไว้ข้างต้น [๔๖] ว่า "มีวิธีแจกอย่างหนึ่งต่างหาก" ในศัพท์เหล่านั้น บางพวกก็มีวิธีแจกเฉพาะตน ๆ ศัพท์เดียว ไม่สาธารณะทั่วไปแก่ศัพท์อื่น บางเหล่าก็มีวิธีแจกใช้ได้ในศัพท์อื่นบ้างเล็กน้อยไม่มากนัก. ข้าพเจ้าแสดงในที่นี้แต่ศัพท์ใช้มากในบาลีภาษาอย่างเดียว เพราะจะแสดงให้สิ้นเชิงก็จะเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาฟั่นเฝือนัก. ในศัพท์ที่จะแจกต่อไปนี้ บางศัพท์ก็เป็นลิงค์เดียว บางศัพท์ก็เป็น ๒ ลิงค์ จงดูในส่วนแห่งลิงค์ที่กล่าวไว้ข้างต้น ๓๘ เถิด. ในที่นี้จะแสดงแต่แบบที่ไม่เหมือนด้วยแบบซึ่งแจกแล้วข้างต้นเท่านั้น, ศัพท์ใดที่เป็น ๒ ลิงค์แจกไว้แต่ลิงค์เดียว พึงเข้าใจว่า อีกลิงค์หนึ่ง แจกตามการันต์ที่มีมาแล้วในลิงค์ทั้ง ๓ เหมือนหนึ่ง ราช ศัพท์ เป็น ๒ ลิงค์ จะแจกแต่แบบที่เป็น ปุํลิงค์ แบบที่เป็น อิตถีลิงค์ จะไม่แจก เพราะ ราช ศัพท์ ใน อิตถีลิงค์ เป็น ราชินี มีวิธีแจกเหมือน อี การันต์ ในอิตถีลิงค์ข้างต้น.

ศัพท์ที่จะแจกต่อไปนี้ คือ อตฺต, พฺรหฺม, ราชล ภควนฺตุ, อรหนฺต, ภวนฺต, สตฺถุ, ปิตุ, มาตุ, มน, กมฺม, โค.

[๖๑] อตฺต [ตน] เป็น ปุ๊ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	วิธีเปลี่ยนวิภัตติและการันต์
ป.	อตฺตา	๑ เอา อ ที่สุดแห่ง อตฺต กับ สิ เป็น อา.
ทุ.	อตฺตานํ	๒ เอา อ กับ อํ เป็น อานํ.
ต.	อตฺตนา	๓ คง นา วิภัตติไว้ตามเดิม.
จ.	อตฺตโน	๔ เอา ส วิภัตติ เป็น โน.
ปญ.	อตฺตนา	๕ เอา สฺมา วิภัตติ เป็น นา.
ฉ.	อตฺตโน	๖ เอา ส วิภัตติ เป็น โน.
ส.	อตฺตนิ	๗ เอา สฺมึ วิภัตติ เป็น นิ.
อา.	อตฺต	๘ อตฺต ศัพท์นี้ เป็นเอกวจนะ อย่างเดียว ไม่มีพหุวจนะ.

[๖๒] พฺรหฺม [หรหม] เป็น ปุ๊ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	พฺรหฺมา	พฺรหฺมาโน
ทุ.	พฺรหฺมานํ	พฺรหฺมาโน
ต.	พฺรหฺมุนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
จ.	พฺรหฺมุโน	พิรหฺมานํ
ปญ.	พฺรหฺมุนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
ฉ.	พฺรหฺมุโน	พฺรหฺมานํ

ส.	พฺพหฺมนิ	พฺรหฺเมสุ
อ.	พฺรหฺเม	พฺรหฺมาโน

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา อ ที่สุด แห่ง พฺรหฺม กับ สิ เป็น อา, กับ โย เป็น อาโน.

๒ เอา อ กับ อํ เป็น อานํ.

๓ นา ส อยู่หลัง เอา อ ที่สุด แห่ง พฺรหฺม เป็น อุ แล้วคง นา ไว้, เอา ส เป็น โน, ถ้าไม่เอา ส เป็น โน ไม่ต้องเอา อ เป็น อุ.

๔ เอา สฺมา วภัตติ เป็น นา.

๕ เอา สฺมึ วิภัตติ เป็น นิ.

๖ เอา อาลปนะ เอกวจนะ เป็น เอ.

[๖๓] ราช [พระราช] เป็น ทฺวิลิงค์ ใน ปุํลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.		พหุ.	
ป.	ราชา		ราชาโน	
ทุ.	ราชานํ		ราชาโน	
ต.	รญฺญา		ราชูหิ	ราชูภิ
จ.	รญฺโญ	ราชิโน	รญฺญํ	ราชูนํ
ปญฺ.	รญฺญา		ราชูหิ	ราชูภิ
ฉ.	รญฺโญ	ราชิโน	รญฺญํ	ราชูนํ
ส.	รญฺเญ	ราชินิ	ราชูสุ	
อา.	ราช		ราชาโน	

๑. คือ เป็น พฺรหฺมสฺส ก็ได้.

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา อ ที่สุดแห่ง ราช กับ สิ เป็น อา, กับ โย เป็น อาโน.

๒ เอา อ กับ อํ เป็น อานํ.

๓ เอา ราช กับ นา เป็น รญฺญา, หิ นํ สุ อยู่หลัง เอา อ แห่ง ราช เป็น อุ แล้ว ทีฆะ.

๔ เอา ราช กับ ส เป็น รญฺโญ ราชิโน, กับ นํ เป็น รญฺญํ.

๕ สฺมา วิภัตติ มีคติ แห่ง นา วิภัตติ.

๖ เอา ราช กับ สฺมึ เป็น รญฺเญ ราชินิ.

ศัพท์สมาส มี ราช ศัพท์ เป็นที่สุด เหมือน มหาราช แจก อย่างนี้ก็ได้.

	เอก.	พหุ.	
ป.	มหาราชา	มหาราชาโน	
ทุ.	มหาราชํ	มหาราช	
ต.	มหาราเชน	มหาราเชหิ	มหาราเชภิ
จ.	มหาราชสฺส ฯเปฯ	มหาราชานํ	
ปญฺ.	มหาราชสฺมา ฯเปฯ	มหารเชหิ	มหาราเชภิ
ฉ.	มหาราชสฺส	มหาราชานํ	
ส.	มหาราชสฺมึ ฯเปฯ	มหาราเชสุ	
อา.	มหาราช	มหาราชาโน	

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน มหาราช

อนุราช	พระราชาน้อย	นาคราช	นาคผู้พระราชา
อภิราช	พระราชยิ่ง	มิคราช	เนื้อผู้พระราชา
อุปราช	อุปราช	สุปณฺณราช	ครุฑผู้พระราชา
จกฺกวตฺติราช	พระราชจักรพรรดิ	หํสราช	หงส์ผู้พระราชา
เทวราช	เทวดาผู้พระราชา		

[๖๔] ภควนฺตุ [พระผู้มีพระภาค] เป็นปุ๊ลิงค์ แจกอย่างนี้:-

	เอก.		พหุ.	
ป.	ภควา		ภควนฺตา	ภควนฺโต
ทุ.	ภควนฺตํ		ภควนฺเต	ภควนฺโต
ต.	ภควตา		ภควนฺเตหิ	ภควนฺเตภิ
จ.	ภควโต		ภควตํ	ภควนฺตานํ
ปญฺ.	ภควตา		ภควนฺเตหิ	ภควนฺเตภิ
ฉ.	ภควโต		ภควตํ	ภควนฺตานํ
ส.	ภควติ	ภควนฺเต	ภควนฺเตสุ	
อา.	ภคว	ภควา	ภควนฺตา	ภควนฺโต

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา นฺตุ ปัจจัย เป็น นฺต ได้.

๒ เอา นฺตุ กับ สิ เป็น อา, เอา โย เป็น อา เป็น โอ.

๓ เอา นฺตุ กับ นา เป็น ตา, กับ ส เป็น โต, กับ นํ เป็น ตํ, กับ สฺมึ เป็น ติ.

๔ สฺมา มีคติแห่ง นา.

๕ เอา นฺตุ กับ อาลปนะ เอก. เป็น อ เป็น อา, แบบนี้ เอา อุ ที่ นฺตุ เป็น อ แล้วแจกเหมือน อ การันต์ ใน ปุ. บ้างก็ได้.

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน ภควนฺตุ

อายสฺมนฺตุ	คนมีอายุ	ธิติมนฺตุ	คนมีปัญญา
คุณวนฺตุ	คนมีคุณ	ปญฺญวนฺตุ	คนมีปัญญา
จกฺขุมนฺตุ	คนมีจักษุ	ปุญฺญวนฺตุ	คนมีบุญ
ชุติมนฺตุ	คนมีความโพลง	พนฺธุมนฺตุ	คนมีพวกน้อง
ธนวนฺตุ	คนมีทรัพย์	สติมนฺตุ	คนมีสติ

คำว่า ภควนฺตา ภควนฺเต ภควนฺโต นั้น มีวิธีใช้ไม่เหมือนกัน ภควนฺตา ภควนฺเต ใช้เป็น ทฺวิวจนะ สำหรับกล่าวถึงคน ๒ คน ภควนฺโต ใช้เป็น พหุวจนะ สำหรับกล่าวถึงคนมาก ตั้งแต่ ๓ ขึ้นไป. ศัพท์นี้ เมื่อพิจารณาตามลักษณะ ก็เป็นคุณนามแจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์ แต่อาศัย ภควนฺตุ ศัพท์ ท่านใช้เฉพาะแต่ปุ๊ลิงค์อย่างเดียว ไม่ใช้ ใน อิตถีลิงค์ และ นปุ๊สกลิงค์ จึงสงเคราะห์เข้าเป็นนามนามเสีย ใช้เป็นบทคุณของศัพท์อื่นไม่ได้. ศัพท์อื่นนอกจากนี้มี คุณวนฺตุ เป็นต้น

เป็นคุณนามแท้ แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์, ปุํลิงค์ แจกเหมือน ภควนฺตุ, อิตถีลิงค์ เป็น คุณวนฺตี แจกอย่าง อี การันต์ ใน อิตถีลิงค์, นปุํสกลิงค์ ป. เอก. คุณวํ คุณวนฺตํ. อา. เอก. คุณว, ป. ทุ. อา. พหุ. คุณวนฺตานิ เหลือนั้นเหมือน ภควนฺตุ.

อรหนฺต พระอรหันต์ เป็น ทฺวิลิงค์, ในปุํลิงค์ แจกเหมือน ภควนฺตุ แปลกแต่ ป. เอก. อรหา อรหํ เท่านั้น.

[๖๕] ภวนฺต [ผู้เจริญ] เป็น ทฺวิลิงค์ ใน ปุํลิงค์ แจก อย่างนี้ :-

---

	เอก.		พหุ.	
ป.	ภวํ		ภวนฺตา	ภวนฺโต
ทุ.	ภวนฺตํ		ภวนฺเต	ภวนฺโต
ต.	ภวตา	โภตา	ภวนฺเตหิ	ภวนฺเตภิ
จ.	ภวโต	โภโต	ภวตํ	ภวนฺตานํ
ปญฺ.	ภวตา	โภตา	ภวนฺเตหิ	ภวนฺเตภิ
ฉ.	ภวโต	โภโต	ภวตํ	ภวนฺตานํ
ส.	ภวนฺเต		ภวนฺเตสุ	
อา.	โภ		ภวนฺตา ภวนฺโต	โภนฺตา โภนฺโต

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และการันต์

๑ เอา นฺต กับ สิ เป็น อํ.

๒ เอา ภว เป็น โภ ได้บ้าง.

๓ อาลปนะ เอก. เอา ภวนฺต เป็น โภ.

๔ นอกนั้นเหมือน ภควนฺตุ.

๕ ศัพท์ที่มี อนฺต เป็นที่สุด บางวิภัตติ จะแจกเหมือน อ การันต์ ใน ปุํ. นปุํ. ก็ได้ เพราะเป็นการง่ายจึงไม่แสดงไว้ในที่นี้.

[๖๖] สตฺถุ [ผู้สอน] เป็น ปุํลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.		พหุ.	
ป.	สตฺถา		สตฺถาโร	
ทุ.	สตฺถารํ		สตฺถาโร	
ต.	สตฺถารา	สตฺถุนา	สตฺถาเรหิ	สตฺถาเรภิ
จ.	สตฺถุ	สตฺถุโน	สตฺถารานํ	
ปญฺ.	สตฺถารา		สตฺถาเรหิ	สตฺถาเรภิ
ฉ.	สตฺถุ	สตฺถุโน	สตฺถารานํ	
ส.	สตฺถริ		สตฺถาเรสุ	
อา.	สตฺถา		สตฺถาโร	

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน สตฺถุ

กตฺตุ	ผู้ทำ	เนตุ	ผู้นำไป
ขตฺตุ	ผู้ขุด	ภตฺตุ	ผู้เลี้ยง, ผัว
ญาตุ	ผู้รู้	วตฺตุ	ผู้กล่าว
ทาตุ	ผู้ให้	โสตุ	ผู้ฟัง
นตฺตุ	หลาน	หนฺตุ	ผู้ฆ่า

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และการันต์

๑ เอา อุ การันต์ กับ สิ เป็น อา.

๒ วิภัตติอื่นนอกจาก สิ และ ส เอา อ การันต์ เป็น อาร แล้ว เอา
โย เป็น โอ นา เป็น อา สุํ เป็น อิ แล้วลบ อ ที่สุด
แห่ง อาร เสีย.

๓ ลบ ส บ้างก็ได้.

๔ เมื่อเอา สฺมึ เป็น อิ แล้ว ต้องรัสสะ อาร เป็น อร.

๕ ศัพท์มี ตุ ปัจจัย เป็นที่สุด ใน ปุ๋. แจกอย่างนี้.

[๖๗] ปิตุ [พ่อ] เป็น ปุ๋ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.		พหุ.			
ป.	ปิตา		ปิตโร			
ทุ.	ปิตรํ		ปิตโร			
ต.	ปิตรา	ปิตุนา	ปิตเรหิ	ปิตเรภิ	ปิตูหิ	ปิตูภิ
จ.	ปิตุ	ปิตุโน	ปิตรานํ	ปิตูนํ		
ปญ.	ปิตรา		ปิตเรหิ	ปิตเรภิ	ปิตูหิ	ปิตูภิ
ฉ.	ปิตุ	ปิตุโน	ปิตรานํ	ปิตูนํ		
ส.	ปิตริ		ปิตเรสุ	ปิตูสุ		
อา.	ปิตา		ปิตโร			

ภาตุ พี่ชาย น้องชาย, ชามาตุ ลูกเขย, ๒ ศัพท์นี้ แจกเหมือน ปิตุ.

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ และการันต์เหมือน สตฺถุ แปลกแต่อาเทศ เป็น อร แทน อาร ในวิภัตติทั้งปวง. อาลปนะนั้น เมื่อว่าตามแบบ เป็นอย่างนี้ แต่คำพูดหรือวิธีเขียนหนังสือไม่ใช้ ใช้ ตาต แทน, เอก. ตาต, พหุ. ตาตา. ใช้ได้ทั่วไปทั้งเรียกบิดาหรือบุตร เหมือนภาษาของเรา. คำว่า ตาต พ่อ ถ้าเป็นวิภัตติอื่น เป็นชื่อของบิดา ถ้าเป็นอาลปนะ ใช้เรียกได้ทั้งบิดาทั้งบุตร.

[๖๘] มาตุ [มารดา] เป็นอิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้:-

	เอก.	พหุ.
ป.	มาตา	มาตโร
ทุ.	มาตรํ	มาตโร
ต.	มาตรา มาตุยา	มาตราหิ มาตรภิ มาตูหิ มาตูภิ
จ.	มาตุ มาตุยา	มาตรานํ มาตูนํ
ปญฺ.	มาตรา	มาตราหิ มาตราภิ มาตูหิ มาตูภิ
ฉ.	มาตุ มาตุยา	มาตรานํ มาตูนํ
ส.	มาตริ	มาตราสุ มาตูสุ
อา.	มาตา	มาตโร

ธีตุ [ธิดา] แจกเหมือน มาตุ.

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ และการันต์เหมือน ปิตุ ต่างแต่แจกตามแบบ ที่เป็น ปุ๎. และ อิตฺ. เท่านั้น. ในคำพูดและวิธีเขียนหนังสือ ก็ไม่ใช้

อาลปนะ ตามแบบนี้ ใช้ อมฺม แทน, เอก. อมฺม, พหุ. อมฺมา. ใช้ได้ทั่วไป ทั้งมารดาทั้งธิดา เหมือนภาษาของเรา โดยนัยที่ได้อธิบายมาแล้ว. แต่ในตัปปุริสสมาส ใช้ อาลปนะ เป็น มาเต, ธีเต. เหมือนคำว่า ติสฺสมาเต, เทวมาเต, เทวธีเต. เป็นตัวอย่าง.

[๖๘] ศัพท์ ๑๒ ศัพท์ มี มน ศัพท์เป็นต้น ที่จะว่าต่อไปนี้ เรียกว่า มโนคณะ เพราะเป็นหมู่แห่ง มน ศัพท์ มีวิธีแจกเหมือน มน ศัพท์ แต่วิธีแจกนั้น ก็ไม่ผิดกับแบบ อ การันต์ ในปุ๊ลิงค์และนปุ๊สกลิงค์ที่กล่าวข้างต้น [๔๗ และ ๕๗] นัก แปลกอยู่ ๕ วิภัตติ คือ นา กับ สฺมา เป็น อา, ส ทั้ง ๒ เป็น โอ. สฺมึ เป็น อิ แล้ว ลง ส อาคม เป็น สา เป็น โส เป็น สิ. เอา อํ เป็น โอ ได้บ้าง เหมือนคำว่า "อทาเน กุรุเต มโน [ชโน ชน] ย่อมทำ ซึ่งใจ

๑ ๒ ๓ ๒ ๑

ในความไม่ให้. ยโส ลทฺธา น มชฺเชยฺย [ชน] ได้แล้ว ซึ่งยศ

๑ ๑ ๒ ๓ ๒ ๑

ไม่พึงเมา" เป็นต้น.

๓

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อศัพท์เหล่านี้ เข้าสมาสแล้ว เอาสระที่สุดของตนเป็น โอ ได้ เหมือนคำว่า มโนคโณ หมู่แห่งมนะ, อโยมยํ ของบุคคลทำด้วยเหล็ก, เตโชธาตุ ธาตุคือไฟ, สิโรรุโห อวัยวะ

ที่งอกบนหัว ผม เป็นต้น. เหตุนั้นไม่ต้องแจกให้พิสดาร จะแจกแต่ที่แปลก, ที่ไม่แจก ศัพท์ใด เป็นลิงค์ใด ก็พึงเทียบศัพท์นั้นในแบบการันต์ของลิงค์นั้นเถิด. ในศัพท์ที่จะเขียนต่อไปนี้ มน เป็น ทฺวิลิงค์ คือ ปุํ. นปุํ. เหลือนั้นเป็น ปุํลิงค์ สิ้น.

ศัพท์ชื่อมโนคณะ

มน	ใจ	เตช	เดช
อย	เหล็ก	ปย	น้ำนม
อุร	อก	ยส	ยศ
เจต	ใจ	วจ	วาจา
ตป	ความร้อน	วย	วัย
ตม	มืด	สิร	หัว

เอก.	ต.	จ.	ปญฺ.	ฉ.	ส.
	มนสา	มนโส	มนสา	มนโส	มนสิ
	อยสา	อยโส	อยสา	อยโส	อยสิ
	อุรสา	อุรโส	อุรสา	อุรโส	อุรสิ
	เจตสา	เจตโส	เจตสา	เจตโส	เจตสิ

เท่านี้เป็นตัวอย่าง.

บางคราวศัพท์ที่มี อ เป็นที่สุด จะเป็น มโนคณะ หรือมิใช่ก็ตาม อยู่ข้างหน้า เอา นา วิภัตติ เป็น โส ได้บ้าง ดังนี้ สุตฺตโส, พฺยญฺชนโส, อุปายโส, สพฺพโส, ฐานโส, ถามโส. เอา สฺมา เป็น โส ได้บ้าง อุ. ทีฆโส, อุรโส.

[๗๐] กมฺม [กรรม] เป็น นปุํสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	กมฺมํ	กมฺมานิ
ทุ.	กมฺมํ	กมฺมานิ
ต.	กมฺมุนา	กมฺเมหิ กมฺเมภิ
จ.	กมฺมุโน	กมฺมานํ
ปญฺ.	กมฺมุนา	กมฺเมหิ กมฺเมภิ
ฉ.	กมฺมุโน	กมฺมานํ
ส.	กมฺมนิ	กมฺเมสุ
อา.	กมฺม	กมฺมานิ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ และ การันต์ ก็แบบเดียวกันกับ อ การันต์ ใน นปุํสกลิงค์ แปลกกันเล็กน้อย ดังนี้ :-

๑ นา ส อยู่หลัง เอา อ ที่สุดแห่ง กมฺม เป็น อุ แล้ว คง นาไว้ เอา ส เป็น โน.

๒ เอา สฺมึ เป็น นิ ได้บ้าง.

กมฺม ศัพท์ จะแจกตามแบบ อ การันต์ นปุ. ทีเดียวก็ได้ ที่แสดงไว้นี้ เพื่อจะให้เห็นว่าเป็นศัพท์วิเศษ เปลี่ยนวิภัตติและการันต์ได้อย่างนี้.

[๗๑] โค [โค] สามัญ ไม่นิยมว่า ผู้ เมีย แจกอย่างนี้ :-

	เอก.			พหุ.			
ป.	โค			คาโว			
ทุ.	คาวํ	คาวุํ		คาโว			
ต.	คาเวน			โคหิ	โคภิ	คาเวหิ	คาเวภิ
จ.	คาวสฺส			คุนฺนํ	คาวานํ		
ปญฺ.	คาวสฺมา	คาวมฺหา	คาวา	โคหิ	โคภิ	คาเวหิ	คาเวภิ
ฉ.	คาวสฺส			คุนฺนํ	คาวานํ		
ส.	คาวสฺมึ	คาวมฺหิ	คาเว	โคสุ	คาเวสุ		
อา.	คาว			คาโว			

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ และ การันต์

๑ วิภัตติทั้งปวงยกแต่ สิ อยู่หลัง เอา โค เป็น คว คาว ได้.
ที่แสดงไว้ที่นี้แต่ คาว อย่างเดียวพอเป็น อุ.

๒ อํ อยู่หลัง เอา โอ แห่ง โค เป็น อาวุ ได้บ้าง.

๓ เอา โย ทั้ง ๒ เป็น โอ.

๔ เอา โอ แห่ง โค เป็น อุ แล้วซ้อน น.

๕ โค ใน ปุ. เป็น โคณ, ใน อิตฺ. เป็น คาวี, แจกตามการันต์ใน ลิงค์นั้น ๆ.

[๗๒] ศัพท์ทั้งหลาย ๖ คือ ปุม ชาย, สา หมา [ไม่นิยมว่าผู้ เมีย], อทฺธา กาลยืดยาว, มฆว ชื่อพระอินทร์, ยุว ชายหนุ่ม, สข เพื่อน, เหล่านี้ ไม่ใคร่มีคำใช้นัก ถึงใช้บ้างก็เป็นบางวิภัตติไม่ทั่วไป ไม่ต้องแจกไว้ในที่นี้ให้พิสดาร.

ปุม เป็น ปุ๊ลิงค์ มีที่ใช้บ้าง แต่ ป. เอก. ปุมา เท่านั้น.

สา เป็นคำกลาง ๆ ไม่นิยมว่าตัวผู้หรือตัวเมีย เหมือนกับศัพท์คือ โค มีที่ใช้แต่ ป. เอก. สา, ในปุ๊ลิงค์ ใช้เป็น สุนข ใน อิตถีลิงค์เป็น สุนขี หรือ ใช้ศัพท์อื่น ๆ นอกจากนี้ แจกตามการันต์ในลิงค์นั้น ๆ.

อทฺธา เป็น ปุ๊ลิงค์ มีที่ใช้บ้างแต่ เอก. ป. อทฺธา ทุ. อทฺธานํ ต. อทฺธุนา จ. ฉ. อทฺธุโน ส. อทฺธาเน เท่านั้น.

มฆว เป็น ทฺวิลิงค์ ใน ปุ๊ลิงค์ ใช้มากแต่ ป. เอก. ยุวา, ใน อิตถีลิงค์ เป็น ยุวตี แจกตาม อี การันต์ ในลิงค์นั้น.

สข เป็น ทฺวิลงค์ ในปุ๊ลิงค์ ใช้มากแต่ ป. เอก. สขา, ใน อิตถีลิงค์ เป็น สขี แจกตาม อี การันต์ ในลิงค์นั้น.

สังขยาคุณนาม

[๗๓] ศัพท์ที่เป็นเครื่องกำหนดนับนามนามชื่อ สังขยา. สังขยาแบ่งเป็น ๒ คือ ปกติสังขยาอย่าง ๑ ปูรณสังขยาอย่าง ๑. ปกติสังขยานั้น นับโดยปกติ เป็นต้นว่า หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า, สำหรับนับนามนามให้รู้ว่ามีประมาณเท่าใด เหมือนคำพูดในภาษาของเราว่า คนผู้หนึ่ง ถือสมุด ๒ เล่น ดินสอขาว ๓ แท่ง ดินสอฝรั่ง ๔ แท่ง กระดาษ ๕ แผ่น เดินไป เป็นต้น. ปูรณสังขยานั้น สำหรับนับนามนามที่เต็มในที่นั้น ๆ คือ นับเป็นชั้น ๆ เป็นต้นว่า ที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า เหมือนคำพูดในภาษาของเราว่า บุตรชายที่ ๑ ของผู้มีชื่อไปเรียนหนังสืออยู่ในสำนักครูที่ ๒ พอถึงปีที่ ๓ ก็สอบไล่ได้ประโยคที่ ๔ ยังไม่ถึงชั้นที่ ๕ เป็นต้น.

ปกติสังขยานี้ ในคัมภีร์ศัพทศาสตร์ท่านแบ่งเป็น ๒ พวก ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ จัดเป็น สัพพนาม ตั้งแต่ ปญฺจ ไป เป็น คุณนาม. ครั้นข้าพเจ้าจะแยกแสดงเป็น ๒ แผนก ก็เป็นการลำบากนัก เห็นว่าที่เป็นคุนนามมากกว่า จึงรวมมาแสดงเสียที่นี่ทีเดียว. ส่วนปูรณสังขยาเป็น คุณนามแท้.

[๓๔] วิธีนับปกติสังขยา อย่างนี้ :-

เอก	๑	วีส, วีสติ	๒๐
ทฺวิ	๒	เอกวีสติ	๒๑
ติ	๓	ทฺวาวีสติ, พาวิสติ	๒๒
จตุ	๔	เตวีสติ	๒๓
ปญฺจ	๕	จตุวีสติ	๒๔
ฉ	๖	ปญฺจวีสติ	๒๕
สตฺต	๗	ฉพฺพีสติ	๒๖
อฏฺฐ	๘	สตฺตวีสติ	๒๗
นว	๙	อฏฺฐวีสติ	๒๘
ทส	๑๐	เอกูนตฺตึส, อูนตฺตึส	๒๙
เอกาทส	๑๑	ตึส, ตึสติ	๓๐
ทฺวาทส, พารส	๑๒	เอกตฺตึส	๓๑
เตรส	๑๓	ทฺวตฺตึส, พตฺตึส	๓๒
จตุทฺทส, จุทฺทส	๑๔	เตตฺตึส	๓๓
ปญฺจทส, ปณฺณรส	๑๕	จตุตฺตึส	๓๔
โสฬส	๑๖	ปญฺจตฺตึส	๓๕
สตฺตรส	๑๗	ฉตฺตึส	๓๖
อฏฺฐารส	๑๘	สตฺตตฺตึส	๓๗
เอกูนวีสติ, อูนวีส	๒๙	อฏฺฐตฺตึส	๓๘

เอกูนจตฺตาฬีส, อูนจตฺตาฬีส	๓๙	ปญฺญาส, ปณฺณาส	๕๐
จตฺตาฬีส, ตาฬีส	๔๐	สฏฺฐี	๖๐
เอกจตฺตาฬีส	๔๑	สตฺตติ	๗๐
เทฺวจตฺตาฬีส	๔๒	อสีติ	๘๐
เตจตฺตาฬีส	๔๓	นวุติ	๙๐
จตุจตฺตาฬีส	๔๔	สตํ	ร้อย
ปญฺจจตฺตาฬีส	๔๕	สหสฺสํ	พัน
ฉจตฺตาฬีส	๔๖	ทสสหสฺสํ	หมื่น
สตฺตจตฺตาฬีส	๔๗	สตสหสฺสํ, ลกฺขํ	แสน
อฏฺฐจตฺตาฬีส	๔๘	ทสสตสหสฺสํ	ล้าน
เอกูนปญฺญาส, อูนปญฺญาส	๔๙	โกฏิ	โกฏิ

เอกสังขยา เป็น เอกวจนะอย่างเดียว. เอกสัพพนาม เป็น ทฺวิวจนะ. ตั้งแต่ ทฺวิ จนถึง อฏฺฐารส เป็นพหุวจนะอย่างเดียว เป็น ๓ ลิงค์. ตั้งแต่ เอกูนวีสติ จนถึง อฏฺฐนวุติ เป็นเอกวจนะ อิตถีลิงค์อย่างเดียว แม้เข้ากับศัพท์ที่เป็นพหุวจนะลิงค์อื่น ก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนไปตาม.

[๗๕] เอก ศัพท์ แจกอย่างนี้:-

	ปุํลิงค์		อิตถีลิงค์
	เอก.		เอก.
ป.	เอโก	ป.	เอกา
ทุ.	เอกํ	ทุ.	เอกํ
ต.	เอเกน	ต.	เอกาย
จ.	เอกสฺส	จ.	เอกาย
ปญฺ.	เอกสฺมา เอกมฺหา	ปญฺ.	เอกาย
ฉ.	เอกสฺส	ฉ.	เอกาย
ส.	เอกสฺมึ เอกมฺหิ	ส.	เอกาย

เอก ศัพท์ ใน นปุํสกลิงค์ แจกเหมือนใน ปุํลิงค์ แปลกแต่ ป. เอกํ เท่านั้น.

เอก ศัพท์นี้ ถ้าเป็น สังขยา แจกอย่างนี้, ถ้าเป็น สัพพนาม แจกได้ทั้ง ๒ วจนะ เหมือน ย ศัพท์ ที่จะกล่าวข้างหน้า [๘๖]. แปลกจาก ย ศัพท์ บ้างเล็กน้อย. ใน อิตฺ. เอก. จ. ฉ. เอกิสฺสา ส. เอกิสฺสํ.

[๗๖] ทฺวิ ศัพท์ใน ๓ ลิงค์ อุภ ศัพท์ [๒] ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

----

	พหุ.		พหุ.
ป.	เทฺว	ป.	อุโภ

ทุ.	เทฺว	ทุ.	อุโภ
ต.	ทฺวีหิ	ต.	อุโภหิ
จ.	ทฺวินฺนํ	จ.	อุภินฺนํ
ปญฺ.	ทฺวีหิ	ปญฺ.	อุโภหิ
ฉ.	ทิวินฺนํ	ฉ.	อุภินฺนํ
ส.	ทฺวีสุ	ส.	อุโภสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ และ การันต์

๑ เอา ทฺวิ กับ โย เป็น เทฺว ทุเว[๑].

๒ ใน อุภ ศัพท์ เอา โย เป็น โอ.

๓ หิ สุ วิภัตติ อยู่หลัง เอา อ ที่สุด แห่ง อุภ เป็น โอ.

๔ ซ้อน นฺ หน้า นํ วิภัตติ เอา อ ที่สุด แห่ง อุภ เป็น อิ เอา ทฺวินฺนํ เป็น ทุวินฺนํ บ้างก็ได้.

[๗๗] ติ ศัพท์ แจกอย่างนี้ :-

ปุํลิงคื		อิตถีลิงค์	
พหุ.		พหุ.	
ป.	ตโย	ป.	ติสฺโส
ทุ.	ตโย	ทุ.	ติสฺโส
ต.	ตีหิ	ต.	ตีหิ
จ.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	จ.	ติสฺสนฺนํ

๑. คือ ป. ทุ. เป็น ทุเว บ้าง ก็ได้.

ปญฺ.	ตีหิ	ปญฺ.	ตีหิ
ฉ.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	ฉ.	ติสฺสนฺนํ
ส.	ตีสุ	ส.	ตีสุ

ติ ศัพท์ ใน นุป. แจกเหมือนใน ปุ. แปลกแต่ ป. ทุ. ตีณิ เท่านั้น

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา ติ กับ โย ใน ปุ. เป็น ตโย, ใน อิตฺ. เป็น ติสฺโส, ใน นปุ. เป็น ตีณิ.

๒ เอา นํ ใน ปุ. นปุ. กับ อิ ที่สุด แห่ง ติ เป็น อิณฺณํ อิณฺณนฺนํ, ใน อิต. เอา นํ เป็น สฺสนฺนํ.

[๓๘] จตุ ศัพท์ แจกอย่างนี้ :-

ปุ่ลิงค์			อิตถีลิงค์	
	พหุ.			พหุ.
ป.	จตฺตาโร	จตุโร	ป.	จตสฺโส
ทุ.	จตฺตาโร	จตุโร	ทุ.	จตสฺโส
ต.	จตูหิ		ต.	จตูหิ
จ.	จตุนฺนํ		จ.	จตสฺสนฺนํ
ปญฺ.	จตูหิ		ปญฺ.	จตูหิ

ฉ.	จตุนฺนํ	ฉ.	จตสฺสนฺนํ
ส.	จตูสุ	ส.	จตูสุ

จตุ ศัพท์ ใน นปุํ. แจกเหมือนใน ปุํ. แปลกแต่ ป. ทุ. จตฺตาริ เท่านั้น.

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา จตุ กับ โย ใน ปุํ. เป็น จตฺตาโร จตุโร, ใน อิตฺ. เป็น จตสฺโส, ใน นปุํ. เป็น จตฺตาริ.

๒ ในอิตฺ. เอา นํ เป็น สฺสนฺนํ แล้วเอา อุ แห่ง จตุ เป็น อ.

๗๙ ปญฺจ ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	พหุ.	
ป.	ปญฺจ	[ลบโย]
ทุ.	ปญฺจ	
ต.	ปญฺจหิ	[ไม่ทีฆะ]
จ.	ปญฺจนฺนํ	
ปญฺ.	ปญฺจหิ	
ฉ.	ปญฺจนฺนํ	
ส.	ปญฺจสุ	[ไม่ทีฆะ]

ตั้งแต่ ฉ ถึง อฏฺฐารส แจกอย่างนี้.

เอกูนวีส ใน อิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้:-

	เอก.	
ป.	เอกูนวีสํ	[ลงนิคหิต]
ทุ.	เอกูนวีสํ	
ต.	เอกูนวีสาย	
จ.	เอกูนวีสาย	
ปญฺ.	เอกูนวีสาย	
ฉ.	เอกูนวีสาย	
ส.	เอกูนวีสาย	

ตั้งแต่ วีส ถึง ปญฺญาส แจกอย่างนี้.

ตั้งแต่ เอกูนวีสติ ถึง อฏฺฐตฺตึสติ และตั้งแต่ เอกูนสตฺตติ ถึง อฏฺฐนวุติ แจกตามแบบ อิ การันต์ ใน อิตถีลิงค์ [รตฺติ]. ตั้งแต่ เอกูนสฏฺฐี ถึง อฏฺฐสฏฺฐี แจกตามแบบ อี การันต์ ใน อิตถีลิงค์ [นารี]

[๘๐] ปูรณสังขยา นับในลิงค์ทั้ง ๓ อย่างนี้ :-

ปุํลิงค์	อิตถีลิงค์	นปุํสกลิงค์	คำแปล
ปฐโม	ปฐมา	ปฐมํ	ที่ ๑
ทุติโย	ทุติยา	ทุติยํ	ที่ ๒
ตติโย	ตติยา	ตติยํ	ที่ ๓

จตุตฺโถ	จตุตฺถี-ถา	จตุตฺถํ	ที่ ๔
ปญฺจโม	ปญฺจมี-มา	ปญฺจมํ	ที่ ๕
ฉฏฺโจ	ฉฏฺจี-จา	ฉฏฺจํ	ที่ ๖
สตฺตโม	สตฺตมี-มา	สตฺตมํ	ที่ ๗
อฏฺจโม	อฏฺจมี-มา	อฏฺจมํ	ที่ ๘
นวโม	นวมี-มา	นวมํ	ที่ ๙
ทสโม	ทสมี-มา	ทสมํ	ที่ ๑๐
เอกาทสโม	เอกาทสี-สึ[๑]	เอกาทสมํ	ที่ ๑๑
ทฺวาทสโม,พารสโม	ทฺวาทสี,พารสี	ทฺวาทสมํ,พารสมํ	ที่ ๑๒
เตรสโม	เตรสี	เตรสมํ	ที่ ๑๓
จตุทฺทสโม	จตุทฺทสี-สึ[๒]	จตุทฺทสมํ	ที่ ๑๔
ปณฺณรสโม	ปณฺณรสี-สึ[๓]	ปณฺณรสมํ	ที่ ๑๕
โสฬสโม	โสฬสี	โสฬสมํ	ที่ ๑๖
สตฺตรสโม	สตฺตรสี	สตฺตรสมํ	ที่ ๑๗
อฏฺฐารสโม	อฏฺฐารสี	อฏฺฐารสมํ	ที่ ๑๘
เอกูนวีสติโม	เอกูนวีสติมา	เอกูนวีสติมํ	ที่ ๑๙
วีสติโม	วีสติมา	วีสติมํ	ที่ ๒๐

ปูรณสังขยา ที่แสดงมาพอเป็นตัวอย่างนี้ แจกตามแบบการันต์ใน ๓ ลิงค์ ศัพท์ใด เป็นลิงค์ใด มีการันต์อย่างใด จงแจกตามลิงค์นั้น ตามการันต์นั้น เทอญ.

๑.๒.๓. ลงนิคหิตอาคม มูลกัจจายนะ หน้า ๙๕ สูตรที่ ๓๓๔. กองตำรา.

สัพพนาม

๘๑ สัพพนามนั้น แบ่งเป็น ๒ คือ ปุริสสัพพนาม ๑ วิเสสน-สัพพนาม ๑. ปุริสัพพนามนั้น เป็นศัพท์สำหรับใช้แทนชื่อคนและสิ่งของที่ออกชื่อมาแล้วข้างต้น เพื่อจะไม่ให้เป็นการซ้ำซาก นับตามบุรุษที่ท่านจัดไว้ใน อาขยาต เป็น ๓ คือ ต ศัพท์ ๑ ตุมฺห ศัพท์ ๑ อมฺห ศัพท์ ๑. ต ศัพท์ที่ต้นนั้นเป็น ปฐมปุริส หรือ ประถมบุรุษ ชายที่ ๑ สำหรับออกชื่อคนและสิ่งของ ที่ผู้พูดออกชื่อถึง เช่นคำในภาษาของเราว่า "เขา" เป็นไตรลิงค์ ที่ว่านี้ ประสงค์เอา ต ศัพท์ ที่ท่านใช้แต่ลำพังอย่างเดียว เป็นประถมบุรุษ. ต ศัพท์ที่ท่านประกอบด้วยนามนามที่เป็นประถมบุรุษก็ดี ด้วย ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ก็ดี เป็นวิเสสนสัพพนาม. ตุมฺห ศัพท์ที่ ๒ นั้น เป็น มชฺฌิม-ปุริส หรือ มัธยมบุรุษ ชายมีในท่ามกลาง สำหรับออกชื่อคนที่ผู้พูด ๆ กับคนใด สำหรับออกชื่อคนนั้น เช่นคำในภาษาของเราว่า "เจ้า, ท่าน, สู, เอง, มึง" ตามคำสูงและต่ำ, แต่ในภาษาบาลีไม่มีคำสูงคำต่ำอย่างนี้ ใช้ ตุมฺห ศัพท์อย่างเดียว ต่างกันแต่มาตราว่าวิภัตติและวจะเท่านั้น. อมฺห ศัพท์ที่ ๓ นั้น เป็น อุตฺตมปุริส หรือ อุตตมบุรุษ ชายสูงสุด สำหรับใช้ออกชื่อผู้พูด เช่นคำในภาษาของเราว่า "ฉัน, ข้า, กู" ตามคำที่สูงและต่ำ แต่ในภาษาบาลีไม่มีคำสูงคำต่ำอย่างนี้ ใช้ อมฺห ศัพท์อย่างเดียว ต่างกันแต่สักว่าวิภัตติและวจนะเหมือน ตุมฺห ศัพท์เท่านั้น. ตุมฺห และ

อมฺห ศัพท์ทั้ง ๒ นี้ แจกเป็นแบบเดียวกันทั้งปุ๊ลิงค์และอิตถีลิงค์.

[๘๒] วิเสสนสัพพนามนั้น คล้าย ๆ กับคุณนาม แต่มีวิธีแจกไม่เหมือนคุณนาม แบ่งเป็น ๒ อนิยม นิยม. ศัพท์เหล่านี้ คือ ย, อญฺญ, อญฺญตร. อญฺญตม, ปร, อปร, กตร, กตม, เอก, เอกจฺจ, สพฺพ, กึ, เป็น อนิยม. ต, เอต, อิม, อมุ, เป็น นิยม. ย ศัพท์นั้น พิจารณาเห็นว่า ไม่เป็นอนิยมแท้ทีเดียว เพราะเข้ากับ ตุมฺห อมฺห ศัพท์ก็ได้ แต่เมื่อประสงค์แปล ย ศัพท์ว่า "ใด" แล้ว ก็ดูเหมือนเป็นอนิยมแท้. วิเสสนสัพพนาม ๒ อย่าง ที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นไตรลิงค์ แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์ ในสัพพนามทั้งปวงไม่มีอาลปนะ.

วิธีแจกปุริสสัพพนาม

[๘๓] ต ศัพท์ ใน ปุ๊ลิงค์ แจกอย่างนี้:-

	เอก.	พหุ.
ป.	โส	เต
ทุ.	ตํ นํ	เต เน
ต.	เตน	เตหิ
จ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตสานํ เนสํ เนสานํ
ปญฺ.	ตสฺส อสฺมา ตมฺหา	เตหิ

ฉ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตสานํ เนสํ เนสานํ
ส.	ตสฺมึ อสฺมึ ตมฺหิ	เตสุ

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และการันต์

๑ สิ อยู่หลัง เอา ต ที่มิใช่ นปุํ. เป็น ส. อ อยู่หน้า เอา โย ทั้งสอง เป็น เอ, เอา ต เป็น น ได้บ้าง.

๒ ส สฺมา สฺมึ อยู่หลัง เอา ต เป็น อ ได้บ้าง ในลิงค์ทั้งปวง. เอา นํ เป็น สํ เป็น สานํ แล้ว เอา อ ข้างหน้า เป็น เอ.

๓ เอา ต เป็น อ แล้วห้ามมิให้แปลง สฺมา เป็น มฺหา แปลง สฺมึ เป็น มฺหิ.

ต ศัพท์ ใน อิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	สา	ตา
ทุ.	ตํ นํ	ตา
ต.	ตาย	ตาหิ
จ.	ตสฺสา อสฺสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาสานํ
ปญฺ.	ตาย	ตาหิ
ฉ.	ตสฺสา อสฺสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาสานํ
ส.	ตายํ ตสฺสํ อสฺสํ ติสฺสํ	ตาสุ

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ ใน อิตถีลิงค์ เอา อ การันต์ เป็น อา และ ลบ โย ทั้งสองเสีย.

๒ เอา ส เป็น สฺสา เป็น สสาย แล้ว รัสสะ การันต์ ให้เป็น อ บ้าง แปลงเป็น อิ บ้าง.

๓ เอา สฺมึ เป็น สฺสํ แล้ว รัสสะ การันต์ ให้เป็น อ บ้าง แปลงเป็น อิ บ้าง.

ต ศัพท์ใน นปุํสกลิงค์ แจกเหมือน ใน ปุํลิงค์ แปลกแต่ ป. เอก. ตํ, พหุ. ตานิ, ทุ, พหุ. ตานิ เท่านั้น. ต ศัพท์ ที่เป็น ประถมบุรุษ มิใช่วิเสสนสัพพนามนี้ เห็นว่าตรงกับคำที่เราใช้ในภาษาของเราว่า "ท่าน, เธอ, เขา, มัน" ตามคำสูงและต่ำ จะไม่ต้องแปลว่า "นั้น" เหมือนวิเสสนสัพพนาม ก็ได้ อุทาหรณ์ ดังนี้

"อาจริโย มํ นิจฺจเมว โอวทติ อนุสาสติ โส หิ มยฺหํ

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘

วุฑฺฒึ อาสึสติ. อาจารย์ ว่ากล่าวอยู่ ตามสั่งสอนอยู่ ซึ่งข้าพเจ้า

๙ ๑๐ ๑ ๔ ๕ ๒

เป็นนิตย์ทีเดียว เพราะว่า ท่าน หวังอยู่ ซึ่งความเจริญ แก่ข้าพเจ้า.

๓ ๗ ๖ ๑๐ ๙ ๘

รญฺโญ ปเสนทิโกสลสฺส มลฺลิกา นาม เทวี พหุนนํ ปิยา อโหสิ,

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘

สา หิ เตสํ อุปการ-มหาสิ. นางเทวี ของพระราชา ปเสนทิโกศล

๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๕ ๑ ๒

นามว่า มัลลิกา ได้เป็นที่รัก ของชนทั้งหลายเป็นอันมาก มีแล้ว

๔ ๓ ๗ ๖ ๘

เพราะว่า เธอ ได้ทำแล้ว ซึ่งอุปการะ แก่เขาทั้งหลาย. นามรูปิ

๑๐ ๙ ๑๓ ๑๒ ๑๑ ๑

อนิจฺจํ ตณฺหิ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ. นามรูป ไม่เที่ยง เพราะว่า

๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๑ ๒ ๔

มัน เกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป."

๓ ๕ ๖

เพราะคำที่ใช้ในประถมบุรุษ ในภาษาของเรามาก จะใช้ยืนเป็นแบบเดียวไม่ได้ ครั้นจะใช้ยักเยื้องไปต่าง ๆ ก็จะพาให้กุลบุตรแรกศึกษา สังเกตยากหรืออย่างไรแล ท่านจึงสอนให้ยกเอานามศัพท์ที่สัพพนามเล็งเอาขึ้นแปลด้วย เหมือนอุทาหรณ์ที่ต้น ต้องแปลว่า "โส อาจริโย อาจารย์นั้น," ในอุทาหรณ์ที่สอง ต้องแปลว่า "สา มลฺลิกา นางเทวี นางมัลลิกานั้น," ในอุทาหรณ์ที่สาม ต้องแปลว่า "ตํ นามรูปํ นามรูปนั้น" ดังนี้. แต่ที่ยกเอานามศัพท์ขึ้นแปลด้วยนี้ก็เป็นอุบายที่จะให้ผู้แรกศึกษาเข้าใจความได้ชัด และฉลาดในการที่จะแจกวิภัตติและผูกประโยค เพราะฉะนั้น แปลต่อไปข้างหน้า จะต้องใช้ตามแบบที่เคยใช้มาแต่ก่อน ไม่เปลี่ยนแปลง.

ต ศัพท์ ที่ท่านเขียนไว้กับนามศัพท์ หรือ ตุมฺห อมฺห ศัพท์ เป็นวิเสสนสัพพนาม แปลว่า "นั้น" อุทาหรณ์ว่า :-

อภิญฺญาย โข โส ภควา ธมฺมํ เทเสติ โน [เทเสติ]

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

อนภิญฺญาย พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น ย่อมแสดง ซึ่งธรรม

๘ ๔ ๓ ๖ ๕

เพื่อความรู้ยิ่ง แล ไม่ [แสดง] เพื่อความไม่รู้ยิ่ง. เอกมนฺตํ

๑ ๒ ๗ ๘ ๑

ฐิตา โข สา เทวตา. เทวดา นั้น ยืนแล้ว ส่วนข้างหนึ่ง แล.

๒ ๓ ๔ ๕ ๕ ๔ ๒ ๑ ๓

น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ, ยํ [กมฺมํ] กตฺวา อนุตปฺปติ. กรรม

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๓

นั้น อันบุคคลทำแล้ว ให้ประโยชน์สำเร็จได้ หามิได้ [บุคคล]

๒ ๔ ๕ ๑

ทำแล้ว ซึ่งกรรมไรเล่า ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง. ตสฺส เต

๗ ๖ ๘ ๑ ๒

อลาภา. มิใช่ลาภทั้งหลาย ของท่าน นั้น. โส โข อหํ ภนฺเต

๓ ๓ ๒ ๑ ๑ ๒ ๓ ๔

ปิตุ วจนํ สกฺกโรนฺโต ฯ ล ฯ ทิสา นมสฺสามิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๔

ข้าพระพุทธเจ้า นั้น แล เมื่อสักการะ ซึ่งคำ ของบิดา ฯลฯ

๓ ๑ ๒ ๗ ๖ ๕

นอบน้อมอยู่ ซึ่งทิศทั้งหลาย" ดังนี้.

๙ ๘

[๘๔] ตุมฺห ท่าน ทั้งสองลิงค์ แจกอย่างเดียวกัน อย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	ตุวํ ตุวํ	ตุมฺเห โว
ทุ.	ตํ ตฺวํ ตุวํ	ตุมฺเห โว
ต.	ตยา ตฺวยา เต	ตุมฺเหหิ โว
จ.	ตุยฺหํ ตุมฺหํ[๑] ตว เต	ตุมฺหากํ โว
ปญฺ.	ตยา	ตุมฺเหหิ
ฉ.	ตุยฺหํ ตุมฺหํ[๒] ตว เต	ตุมฺหากํ โว
ส.	ตยิ ตฺวยิ	ตุมฺเหสุ

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ ศัพท์ที่อาเทศผิดจากรูป ตุมฺห ทีเดียว พึงรู้ว่าเอาวิภัตตินั้น ๆ กับ ตุมฺห เป็นอย่างนี้.

๒ ตุมฺห อมฺห อยู่หน้า เอา นํ เป็น อากํ.

๓ เต โว มีบทอื่นนำหน้าจึงมีได้.

[๘๕] อมฺห ข้า ทั้งสองลิงค์ แจกเป็นแบบเดียวกัน อย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	อหํ	มยํ โน
ทุ.	มํ มมํ	อมฺเห โน
ต.	มยา เม	อมฺเหหิ โน

---

๑. ๒. ตุมฺหํ ที่เป็น จ. ฉ. เอก. โดยสูตรมูลกัจจายนะ ว่า สสฺสํ. และสูตรสัททนีติ ว่า มตนฺตเร สสฺส ว่า อํ.

จ.	มยฺหํ อมฺหํ มม มมํ เม	อมฺหากํ อสฺมากํ โน
ปญฺ.	มยา	อมฺเหหิ
ฉ.	มยฺหํ อมฺหํ มม มมํ เม	อมฺหากํ อสฺมากํ โน
ส.	มยิ	อมฺเหสุ

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา อมฺห กับ วิภัตติ นั้น ๆ เป็นรูปนั้น ๆ.

๒ เม โน มีบทอื่นนำหน้าจึงมีได้.

วิธีแจก วิเสสนสัพพนาม นิยมานิยม.

[๘๖] ย ศัพท์ ใด ในปุํลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	โย	เย
ทุ.	ยํ	เย
ต.	เยน	เยหิ
จ.	ยสฺส	เยสํ เยสานํ
ปญฺ.	ยสฺมา ยมฺหา	เยหิ
ฉ.	ยสฺส	เยสํ เยสานํ
ส.	ยสฺมึ ยมฺหิ	เยสุ

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน ย ศัพท์

อญฺญ	อื่น	กตม	คนไหน
อญฺญตร	คนใดคนหนึ่ง	เอก	คนหนึ่ง, พวกหนึ่ง
อญฺญตม	" "	เอกจฺจ	บางคน, บางพวก
ปร	อื่น	อุภย	ทั้งสอง
อปร	อื่นอีก	สพฺพ	ทั้งปวง
กตร	คนไหน		

ย ศัพท์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	ยา	ยา
ทุ.	ยํ	ยา
ต.	ยาย	ยาหิ
จ.	ยสฺสา	ยาสํ ยาสานํ
ปญฺจ.	ยาย	ยาหิ
ฉ.	ยสฺสา	ยาสํ ยาสานํ
ส.	ยสฺสํ	ยาสุ

ย ศัพท์ ในนปุํสกลิงค์ แจกเหมือน ปุํลิงค์ แปลกแต่ ป. เอก. ยํ, พหุ. ยานิ, ทุ. พหุ. ยานิ เท่านั้น.

[๘๗] กึ ศัพท์ ใคร , อะไร คงเป็นรูป กึ อยู่แต่ในนปุํ. ป. ทุ. เอก. เท่านั้น.

นอกนั้น แปลงเป็น ก แล้วแจกในไตรลิงค์ เหมือน ย ศัพท์ กึ ศัพท์ ที่แจกด้วยวิภัตติในไตรลิงค์นี้ มี จิ อยู่ท้ายศัพท์ แปลว่า "น้อย" บ้าง "บางคน หรือ บางสิ่ง" บ้าง เป็นคำให้ว่าซ้ำสอนหน เหมือนในภาษาของเราเขียนรูป "ๆ" ดังนี้บ้าง อุ. ว่า "โกจิ ชาย บางคน หรือ ใคร ๆ " "กาจิ อิตฺถี หญิงบางคน หรือ หญิงไร ๆ" "กิญฺจิ วตฺถุ ของน้อยหนึ่ง หรือของบางสิ่ง" ถ้าเป็นพหุวจนะ แปลว่า "บางพวก หรือ บางเหล่า" อุ. ว่า "เกจิ ชนา ชน ทั้งหลายบางพวก กาจิ อิตฺถี หญิงทั้งหลายบางพวก กานิจิ กุลานิ ตระกูลทั้งหลายบางเหล่า" ถ้ามี ย นำหน้า มี จิ อยู่หลัง แปลว่า "คนใดคนหนึ่ง หรือ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง" อุ. ว่า "โย โกจิ เทโว วา

๑ ๒

มนุสฺโส วา เทวดาหรือ หรือมนุษย์ คนใดคนหนึ่ง. ยา กาจิ เวทนา

๓ ๒ ๓ ๑ ๑ ๒

อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา เวทนา อย่างใดอย่างหนึ่ง ล่วงแล้วหรือยัง

๓ ๒ ๑

ไม่มาหรือเกิดขึ้นเฉพาะแล้ว. ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา

๓ ๑ ๒ ๓ ๔

ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ อันใดอันหนึ่ง ในโลกนี้หรือ หรือในโลกอื่น."

๒ ๑ ๓ ๔

ทั้ง ย ทั้ง ก นี้ แจกด้วยวิภัตติใด ๆ ก็ต้องเปลี่ยนเป็นรูป วิภัตตินั้น ๆ แล้วเอา จิ ไว้ท้ายศัพท์ เหมือนดังนี้ เอก. ทุ. ยงฺกิญฺจิ, ต. เยน เกนจิ, จ. ยสฺส กสฺสจิ, พหุ. ป. ทุ. เย เกจิ, ต. เยหิ เกหิจิ, จ. เยสํ เกสญฺจิ เป็นต้น.

กึ ศัพท์ ที่เป็นคำถามแปลว่า "หรือ" เหมือนคำว่า "กึ ปเนตํ
๑ ๒ ๓
อาวุโส ปฏิรูปํ ดูก่อนอาวุโส กึ อันนั้น สมควร หรือ." บางที
๔ ๕ ๔ ๒ ๓ ๕ ๑
ในคำถามไม่มี กึ ก็มี ใช้แต่หางเสียงที่กิริยา เหมือนในภาษาอังกฤษ
อุ. ว่า "อุตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร ? ก็ ใคร ๆ ผู้เป็น
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๒ ๔
ไวยาวัจกร [ทำซึ่งกรรมของผู้ขวนขาย] ของท่านผู้มีอายุ มี (หรือ) ?"
๕ ๓ ๑

กึ ศัพท์ ที่เป็นคำถามถึงเหตุที่เป็น แปลว่า "ทำไม" อุ. ว่า
"กึ ปาลิต ปมชฺชสิ ดูก่อนปาลิต ทำไม [ท่าน] ประมาทอยู่."
๑ ๒ ๓ ๒ ๑ ๓

[๘๘] เอต ศัพท์ [นั่น] ในปุํลิงค์ แจกอย่างนี้:-

	เอก.	พหุ.
ป.	เอกโส	เอเต
ทุ.	เอตํ เอนํ	เอเต
ต.	เอเตน	เอเตหิ
จ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ปญฺ.	เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ส.	เอตสฺมึ เอตมฺหิ	เอเตสุ

เอต ศัพท์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	เอสา	เอตา
ทุ.	เอตํ เอนํ	เอตา
ต.	เอตาย	เอตาหิ
จ.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ปญฺ.	เอตาย	เอตาหิ
ฉ.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ส.	เอตสฺสํ เอติสฺสํ	เอตาสุ

เอต ศัพท์ ในนปุํสกลิงค์ แจกเหมือนในปุํลิงค์ แปลกแต่ เอก. ป. เอตํ, พหุ. ป. ทุ. เอตานิ เท่านั้น.

[๘๙] อิม ศัพท์ [นี้] ในปุํลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.
ป.	อยํ	อิเม
ทุ.	อิมํ	อิเม
ต.	อิมินา อเนน	อิเมหิ
จ.	อิมสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมสานํ
ปญฺ.	อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิเมหิ
ฉ.	อิมสฺส อสฺส	อิเมสํ อิเมสานํ
ส.	อิมสฺมึ อิมมฺหิ อสฺมึ	อิเมสุ

วิธีเปลี่ยน วิภัตติ และ การันต์

๑ เอา อิม ใน ปุ๎. อิตฺ. กับ สิ เป็น อยํ.

๒ นา อยู่หลัง เอา สระ อ ที่สุดแห่ง อิม เป็น อิ, อีกอย่างหนึ่ง เอา อิม เป็น อน แล้วเอา นา เป็น เอน.

๓ ส สฺมา สฺมึ อยู่หลัง เอา อิม เป็น อ ได้บ้าง.

อิม ศัพท์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ.	
ป.	อยํ	อิมา	
ทุ.	อิมํ	อิมา	
ต.	อิมาย	อิมาหิ	
จ.	อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ	อิมาสานํ
ปญฺ.	อิมาย	อิมาหิ	
ฉ.	อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ	อิมาสานํ
ส.	อิมิสฺสํ อสฺสํ	อิมาสุ	

อิม ศัพท์ ใน นปุํ. แจกเหมือนใน ปุํ. แปลกแต่ เอก. ป. อิทํ, ทุ. อิทํ อิมํ, พหุ. ป. ทุ. อิมานิ เท่านั้น. ที่เป็น อิทํ นั้น ใน นปุํ. เอา อิม กับ สิ หรือ อํ เป็น อิทํ.

[๙๐] อมุ ศัพท์ [โน้น] ใน ปุ๊ลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.		พหุ.	
ป.	อมุ		อมู	
ทุ.	อมุํ		อมู	
ต.	อมุนา		อมูหิ	
จ.	อมุสฺส	อมุโน	อมูสํ	อมูสานํ
ปญฺ.	อมุสฺมา	อมุมฺหา	อมูหิ	
ฉ.	อมุสฺส	อมุโน	อมูสํ	อมูสานํ
ส.	อมุสฺมึ	อมุมฺหิ	อมูสุ	

อมุ ศัพท์นี้อาเทศเป็น อสุ บ้างก็ได้ อมุ และ อสุ ทั้ง ๒ นี้ ถ้ามี ก เป็นที่สุด เป็น อมุก อสุก ดังนี้ แจกตามแบบ ย ศัพท์ ทั้ง ๓ ลิงค์. อมุ และ อสุ ที่มี ก เป็นที่สุด ท่านใช้มากกว่าที่ไม่มี ก ครั้นจะแสดงไว้ในแบบก็จะพาให้เฝือนัก จึงแสดงแต่แบบแห่งมูลการันต์เท่านั้น.

อมุ ศัพท์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

	เอก.	พหุ	
ป.	อมุ	อมู	
ทุ.	อมุํ	อมู	
ต.	อมุยา	อมูหิ	
จ.	อมุสฺสา	อมูสํ	อมูสานํ

ปญฺ.	อมุยา	อมูหิ
ฉ.	อมุสฺสา	อมูสํ อมูสานํ
ส.	อมุสฺสํ	อมูสุ

อมุ ศัพท์ ใน นปุํสกลิงค์ แจกเหมือนใน ปุํลิงค์ แปลกแต่ ป. ทุ. เอก. อทุํ, พหุ. อมูนิ เท่านั้น. ที่เป็น อทุํ นั้น ใน นปุํ. เอา อมุ กับ สิ หรือ อํ เป็น อทุํ.

จบนามแต่เท่านี้.

อัพยยศัพท์

๙๑ ยังมีศัพท์อีกจำพวกหนึ่ง จะแจกด้วยวิภัตติทั้ง ๗ แปลงรูปไปต่าง ๆ เหมือนนามทั้ง ๓ ไม่ได้ คงรูปอยู่เป็นอย่างเดียว ศัพท์เหล่านี้เรียกว่า อัพยยศัพท์ ๆ นี้ เป็นอุปสัคบ้าง นิบาตบ้าง ปัจจัยบ้าง. อุปสัคนั้น สำหรับใช้นำหน้านามและกิริยา ให้วิเศษขึ้น เมื่อนำหน้านาม มีอาการคล้ายคุณศัพท์ เมื่อนำหน้ากิริยา มีอาการคล้ายกิริยาวิเสสนะ.

อุปสัค

อติ	ยิ่ง	เกิน	ล่วง	
อธิ	ยิ่ง	ใหญ่	ทับ	
อนุ	น้อย	ภายหลัง	ตาม	
อป	ปราศ	หลีก		
อปิ หรือ ปิ	ใกล้	บน		
อภิ	ยิ่ง	ใหญ่	จำเพาะ	ข้างหน้า
อว หรือ โอ	ลง			
อา	ทั่ว	ยิ่ง	กลับความ	
อุ	ขึ้น	นอก		

อุป	เข้าไป	ใกล้	มั่น		
ทุ	ชั่ว	ยาก			
นิ	เข้า	ลง			
นิ	ไม่มี	ออก			
ป	ทั่ว	ข้างหน้า	ก่อน	ออก	
ปฏิ	เฉพาะ	ตอบ	ทวน	กลับ	
ปรา	กลับความ				
ปริ	รอบ				
วิ	วิเศษ	แจ้ง	ต่าง		
สํ	พร้อม	กับ	ดี		
สุ	ดี	งาม	ง่าย.		

อุทาหรณ์

อติ

อติสุนฺทโร ดี ยิ่ง อติกฺกมติ ย่อมก้าวล่วง.
เกิน

อธิ

อธิสกฺกาโร สักการะยิ่ง อธิปติ นายใหญ่ อธิเสติ นอนทับ.

อนุ

อนุนายโก นายกน้อย อนุโช ผู้เกิดในภายหลัง [น้อง] อนุคจฺฉติ ไปตาม.

อป

อปเนติ นำปราศ อปคจฺฉติ หลีกไป.

อปิ หรือ ปิ

อปิกจฺโฉ ใกล้รักแร้ อปิกณฺโณ ใกล้หู อปิธานํ เครื่องวางข้างบน [ฝาปิด] ปิทหติ วางข้างบน [ปิด].

อปิ หรือ ปิ ศัพท์นี้ ไม่มีที่ใช้ในภาษามคธนัก เห็นมีแต่คำว่า อปิธานํ และ ปิทหติ เท่านั้น ถึงศัพท์ว่า อปิกจฺโฉ อปิกณฺโณ ก็ไม่ใช่ภาษามคธแท้ แปลงเอามาแต่ภาษาสันสกฤต เพื่อเป็นอุทาหรณ์ที่แปลว่า ใกล้ เท่านั้น, ในดิกชันนารีสันสกฤตว่า ในสันสกฤตภายหลังเขาประกอบ อภิ ใช้แทนในที่ของ อปิ โดยมาก.

อภิ

อภิปฺปสนฺโน เลื่อมใสยิ่ง อภิภู ผู้เป็นใหญ่ อภิชฺฌา ความเพ่งเฉพาะ [โลภ] อภิกฺกโม ความก้าวไปข้างหน้า.

อว หรือ โอ

อวํสิโร มีหัวลง โอตรติ หยั่งลง.

อา

อาปูรติ เต็มทั่ว อาภาติ สว่างยิ่ง คจฺฉติ ไป อาคจฺฉติ มา เนติ นำไป อาเนติ นำมา.

อุ

อุคฺคจฺฉติ ขึ้นไป อุปฺปโถ นอกทาง.

อุป

อุปจินาติ เข้าไปสั่งสม อุปคจฺฉติ ไปใกล้ อุปาทิยติ ถือมั่น.

ทุ

ทุคฺคนฺโธ กลิ่นชั่ว ทุกฺกรํ ทำยาก.

นิ

นิคจฺฉติ เข้าถึง นิกุชฺฌติ งอเข้า นิขนติ ขุดลง นิทหติ ตั้งลง ฝัง.

นิ

นิรนฺตรโย ไม่มีอันตราย นิกฺกฑฺฒติ ฉุดออก.

ป

ปชานาติ รู้ทั่ว ปาเชติ ไปข้างหน้า ขับไป ปภวติ

เกิด

มี ก่อน ปคฺฆรติ ไหลออก

ปฏิ

ปติฏฺฐาติ ตั้งจำเพาะ ปฏิวจนํ คำตอบ ปฏิโสตํ ทวนกระแส ปจฺจาคจฺฉติ กลับมา.

ปรา

ชโย ความชนะ ปราชโย ความแพ้ ภโว ความเจริญ ปราภโว ความฉิบหาย.

ปริ

ปริญฺญา ความรอบรู้ ปริพฺภมติ หมุนรอบ.

วิ

วิชานิติ รู้ แจ้ง วิวิโธ มีอย่างต่าง ๆ

วิเศษ

สํ

สญฺจรติ เที่ยวไป พร้อม สญฺฉวี มีผิวดี.

กับ

สุ

สุนกฺขตฺตํ ฤกษ์ดี สุเนตฺโต คนมีตางาม สุกรํ ทำง่าย.

ในอุปสัคเหล่านี้ บางตัวนำหน้ากิริยาแล้ว ก็ชักให้กิริยามีเนื้อความต่างไปจากความเดิม เหมือนคำว่า สํวรติ ปิด มี วิ นำหน้าเป็น วิวาติ มีเนื้อความวิปริตจากเดิม ประสงค์เอาความว่า "ปิด" ขมติ ย่อมอดทน มี นิ นำหน้า เป็น นิกฺขมติ[๑] ประสงค์ความว่า "ย่อมออก" เป็นต้น.

นิบาต

[๘๒] นิบาต นั้น สำหรับลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง กิริยาศัพท์บ้าง บอก อาลปนะ กาล ที่ ปริเฉท อุปไมย ปฏิเสธ ความ

๑. ในสัททนีติว่า กมฺ ปทวิกฺเขเป คือ ภมฺ ธาตุ ในอรรถว่า ก้าวไป, ย่างไป เมื่อมี นิ นำหน้า สำเร็จรูปเป็น นิกฺกมติ, นิกฺขมติ

ได้ยินเล่าลือ ความปริกัป ความถาม ความรับ ความเตือน เป็นต้น ข้าพเจ้าจัดรวมไว้เป็นพวก ๆ พอเป็นที่สังเกต.

นิบาตบอกอาลปนะ

อคฺเฆ

เป็นคำสำหรับร้องเรียก ให้คนสูงกว่าตนตั้งใจฟังคำที่ผู้พูดประสงค์จะว่า ไม่มีคำแปลในภาษาของเราให้ตรงกันได้ และคำเช่นนี้ ก็ไม่ใคร่มีใช้นักในภาษาของเรา เห็นมีอยู่แต่คำทูลพระเจ้าแผ่นดินว่า "สรวมชีพ" หรือ "ขอเดชะ" ซึ่งเป็นคำพูดเพื่อจะให้พระจ้าแผ่นดิน ตั้งพระราชหฤทัยฟังคำที่จะพูดต่อไป. คำว่า "ยคฺเฆ" มีอธิบายอย่างนั้น แต่จะว่าตรงกันแท้ไม่ได้ เพราะคำว่า "สรวมชีพ" และ "ขอเดชะ" ใช้ได้แต่ทูลพระเจ้าแผ่นดิน ใช้ทูลเจ้านายหรือกราบเรียนท่านเสาบดีอื่นไม่ได้ แต่คำว่า "ยคฺเฆ" บ่ายใช้พูดกับนายก็ได้

อุ. "ยคฺเฆ เทว ชาเนยฺยาสิ. ขอเดชะ ข้าแต่เทวดา พระองค์
๑ ๒ ๓ ๑ ๒
พึงทรงทราบ."
๓

ภนฺเต, ภทนฺเต

๒ นี้ เป็นคำสำหรับคฤหัสถ์เรียกบรรพชิต ด้วยเคารพ หรือบรรพชิตผู้อ่อนพรรษากว่า เรียกบรรพชิตผู้แก่กว่า

อุ. "กตฺมํ ปน ภนฺเต คนฺถธุรํ ? ภันเต ก็ คันถธุระ เป็นไฉน ?
๑ ๒ ๓ ๔ ๓ ๒ ๔ ๑

ภทนฺเตติ เต ภิกฺขู ภควโต [วจนํ] ปจฺจสฺโสสุํ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น
ฟังตอบแล้ว [ซึ่งคำ] แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ภทันเต ดังนี้"
ในภาษาของเราท่านบัญญัติให้แปลว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ."

ภเณ

เป็นคำสำหรับคนสูงกว่า พูดกับคนผู้ที่อยู่ในบังคับตน เช่น
พระเจ้าแผ่นดิน รับสั่งแก่ข้าราชการ

อุ. "ทุกฺกรํ ภเณ พฺราหฺมเณน กตํ. ภเณ กรรมอันบุคคล
๑ ๒ ๓ ๔ ๒ ๑
ทำได้ยาก อันพราหมณ์ ทำแล้ว" ในภาษาของเราท่านบัญญัติให้
๓ ๔
แปลว่า "พนาย."

อมฺโภ

เป็นคำสำหรับเรียกชายด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ในภาษาของเรา
ท่านบัญญัติให้แปลว่า "แน่ะผู้เจริญ."

อุ. "อมฺโภ กุมารา เอส สาลิกโปตโก, ตํ คณฺหถ.
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖
แน่ะกุมาร ท. ผู้เจริญ นั่น ลูกนกสาลิกา [เจ้า ท.] จงจับเอา
๒ ๑ ๓ ๔ ๖
ซึ่งมัน."
๕

อาวุโส

เป็นคำสำหรับบรรพชิตที่มีพรรษามากกว่า เรียกบรรพชิตที่มีพรรษาน้อยกว่า และสำหรับบรรพชิตเรียกคฤหัสถ์.

อุ. "มา อุวุโส เอวํ อวจ. อาวุโส [ท่าน] อย่า ได้กล่าวแล้ว

๑ ๒ ๓ ๔ ๒ ๑ ๔

อย่างนั้น" ในภาษาของเราท่านบัญญัติให้แปลว่า "แน่ะท่านผู้มีอายุ."

๓

เร, อเร

๒ นี้ เป็นคำสำหรับร้องเรียกคนเลวทราม ตรงกับภาษาของเราว่า "เว้ย, โว้ย" อุ. "อเร ขุชฺเช, แน่ะหญิงค่อม เว้ย. ติฏฺจ เร.

๑ ๒ ๒ ๑ ๑ ๒

[เอง] จงหยุด โว้ย."

๑ ๒

เห

เป็นคำสำหรับร้องเรียกคนเลว ตรงกับภาษาของเราว่า เฮ้ย" อุง "เห มลฺลิกา กสฺมา เอวรูป - มกาสิ. เฮ้ย แน่ะนางมัลลิกา

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒

เหตุไร [เจ้า] ได้ทำแล้ว ซึ่งกรรมมีอย่างนี้เป็นรูป."

๓ ๕ ๔

เช

เป็นคำสำหรับนายเรียกหญิงสาวใช้ อุ. "หนฺท เช อิมํ ภณฺฑํ

๑ ๒ ๓ ๔

คณฺหาหิ. เอาเถิด แม่ [เจ้า] จงถือ ซึ่งภัณฑะ สิ่งนี้." คำว่า "แม่"

๕ ๑ ๒ ๕ ๔ ๓

นั้น ไม่ตรงกับ เช ทีเดียว เป็นแต่ยืมมาใช้ เพราะคำว่า "แม่" ใช้ได้ทั่วไปมาก เป็นต้นว่า มารดาบิดาเรียกธิดา บุตรธิดาเรียกมารดา นายเรียกสาวใช้เป็นคำอ่อนหวาน.

นิบาตบอกกาล

อถ	ครั้งนั้น	หิยฺโย	วันวาน
ปาโต	เช้า	เสฺว	วันพรุ่ง
ทิวา	วัน	สมฺปติ	บัดเดี๋ยวนี้
สายํ	เย็น	อายตึ	ต่อไป
สุเว	ในวัน		

นิบาตบอกที่

อุทฺธํ	เบื้องบน	อโธ	เบื้องต่ำ
อุปริ	" "	เหฏฺฐา	ภายใต้
อนฺตรา	ระหว่าง	โอรํ	ฝั่งใน
อนฺโต	ภายใน	ปารํ	ฝั่งนอก
ติโร	ภายนอก	หุรํ	โลกอื่น
พหิ	" "	สมฺมุขา	ต่อหน้า
พหิทฺธา	" "	ปรมฺมุขา	ลับหลัง
พาหิรา	" "	รโห	ที่ลับ

นิบาตบอกปริจเฉท

กีว	เพียงไร	ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ยาว	เพียงใด	ตาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
ตาว	เพียงนั้น	กิตฺตาวตา	มีประมาณเท่าใด
ยาวเทว	เพียงใดนั่นเทียว	เอตฺตาวตก	มีประมาณเท่านั้น
ตาวเทว	เพียงนั้นนั่นเทียว	สมนฺตา	รอบคอบ

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย

วิย	ราวกะ	เสยฺยถา	ฉันใด
อิว	เพียงดัง	ตถา	ฉันนั้น
ยถา	ฉันใด	เอวํ	ฉันนั้น

นิบาตบอกประการ

เอวํ	ด้วยประการนั้น	กถํ	ด้วยประการไร
ตถา	" "		

นิบาตบอกปฏิเสธ

น	ไม่	เอว	นั่นเทียว
โน	"	วินา	เว้น
มา	อย่า	อลํ	พอ
ว	เทียว		

นิบาตบอกความได้ยินคำเล่าลือ

กิร	ได้ยินว่า	สุทํ	ได้ยินว่า

นิบาตบอกปริกัป

เจ	หากว่า	อถ	ถ้าว่า
ยทิ	ผิว่า	อปฺเปว นาม	ชื่อแม้ไฉน
สเจ	ถ้าว่า	ยนฺนูน	กระไรหนอ

นิบาตบอกความถาม

กึ	หรือ, อะไร	นนุ	มิใช่หรือ
กถํ	อย่างไร	อุทาหุ	หรือว่า
กจฺจิ	และหรือ	อาทู	หรือว่า
นุ	หนอ	เสยฺยถีทํ	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ

อาม	เออ	อามนฺตา	เออ

นิบาตบอกความเตือน

อิงฺฆ	เชิญเถิด	หนฺท	เอาเถิด
ตคฺฆ	เอาเถิด		

นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยคมีอัตถะเป็นอเนก

จ	ด้วย, อนึ่ง, ก็, จริงอยู่	ปน	ส่วนว่า, ก็
วา	หรือ, บ้าง	อปิ	แม้, บ้าง

หิ	ก็, จริงอยู่, เพราะว่า	อปิจ	เออก็
ตุ	ส่วนว่า, ก็	อถวา	อีกอย่างหนึ่ง

นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

นุ	หนอ	โข	แล
สุ	สิ	วต	หนอ
เว	เว้ย	หเว	เว้ย
โว	โว้ย		

นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ

อญฺญทตฺถุ	โดยแท้	อาวี	แจ้ง
อโถ	อนึ่ง	อุจฺจํ	สูง
อทฺธา	แน่แท้	อิติ	เพราะเหตุนั้น, ว่าดังนี้,
อวสฺสํ	"		ด้วยประการนี้, ชื่อ
อโห	โอ	กิญฺจาปิ	แม้น้อยหนึ่ง
อารา	ไกล	กฺวจิ	บ้าง
นีจํ	ต่ำ	มิจฺฉา	ผิด
นูน	แน่	มุธา	เปล่า
นานา	ต่าง ๆ	มุสา	เท็จ
ปจฺฉา	ภายหลัง	สกึ	คราวเดียว
ปฏฺฐาย	ตั้งก่อน	สตกฺขตฺตุํ	ร้อยคราว

ปฏฺฐาย	จำเดิม	สทฺธึ	พร้อม, กับ
ปุน	อีก	สณิกํ	ค่อย ๆ
ปุนปฺปุนํ	บ่อย ๆ	สยํ	เอง
ภิยฺโย	ยิ่ง	สห	กับ
ภิยฺโยโส	โดยยิ่ง	สามํ	เอง

[๙๓] ปัจจัยนั้น ลงท้ายนามศัพท์ เป็นเครื่องหมายวิภัตติบ้าง ลงท้ายธาตุ เป็นเครื่องหมายกิริยาบ้าง อย่างนี้ :-

โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยาวิภัตติ แปลว่า "ข้าง" เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภัตติ แปลว่า "แต่" เป็นต้น ดังนี้ :-

สพฺพโต	แต่-ทั้งปวง	ปุรโต	ข้างหน้า
อญฺญโต	แต่-อื่น	ปจฺฉโต	ข้างหลัง
อญฺญตรโต	แต่-อันใดอันหนึ่ง	ทกฺขิณโต	ข้างขวา
อิตรโต	แต่-นอกนี้	วามโต	ข้างซ้าย
เอกโต	ข้างเดียว	อุตฺตรโต	ข้างเหนือ
อุภโต	สองข้าง	อธรโต	ข้างล่าง
ปรโต	ข้างอื่น	ยโต	แต่-ใด
ตโต	แต่-นั้น	อมุโต	แต่-โน้น
เอโต อโต	แต่-นั่น	กตรโต	แต่-อะไร
อิโต	แต่-นี้	กุโต	แต่-ไหน
อปรโต	ข้างอื่นอีก		

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ หึ หํ หิญฺจนํ ว เป็น เครื่องหมาย สตฺตมีวิภัตติ แปลตาม สตฺตมี ดังนี้:-

สพฺพตฺร	ใน-ทั้งปวง	อตฺถ	ใน-นี้
สพฺพตฺถ	" "	เอกตฺร	ใน-เดียว
สพฺพธิ	" "	เอกตฺถ	" "
อญฺญตฺร	ใน-อื่น	อุภยตฺร	ใน-สอง
อญฺญตฺถ	" "	อภยตฺถ	" "
ยตฺร	ใน-ใด	เอตฺถ	ใน-นี้
ยตฺถ	" "	อิธ	" "
ยหึ	" "	อิห	" "
ยหํ	" "	กุตฺร	ใน-ไหน
ตตฺร	ใน-นั้น	กตฺถ	" "
ตตฺถ	" "	กุหึ	" "
ตหึ	" "	กุหํ	" "
ตหํ	" "	กุหิญฺจนํ	" "
อตฺร	ใน-นี้	กฺว	" "

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ทา ทานิ รหิ ธุนา ทาจนํ ชฺช ชฺชุ เป็น เครื่องหมาย สตฺตมีวิภัตติ ลงในกาล ดังนี้ :-

สพฺพทา	ในกาลทั้งปวง	เอตรหิ	ในกาลนี้, เดี๋ยวนี้
สทา	ในกาลทุกเมื่อ	กรหจิ	ในกาลไหน ๆ, บางครั้ง
เอกทา	ในกาลหนึ่ง, บางที	อธุนา	ในกาลนี้, เมื่อกี้
ยทา	ในกาลใด, เมื่อใด	กุทาจนํ	ในกาลไหน
ตทา	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น	อชฺช	ในวันนี้
กทา	ในกาลไร, เมื่อไร	สชฺชุ	ในวันมีอยู่, วันนี้
กทาจิ	ในกาลไหน, บางคราว	ปรชฺชุ	ในวันอื่น
อิทานิ	ในกาลนี้, เดี๋ยวนี้	อปรชิชฺชุ	ในวันอื่นอีก.

ปัจจัยที่เป็นกิริยากิตก์ ๕ ตัว คือ ตเว ตุํ ตูน ตฺวา ตฺวาน กับทั้งปัจจัยที่อาเทศออกจาก ตฺวา เป็น อัพยยะ แจกด้วยวิภัตติไม่ได้ อุ. ดังนี้ :-

กาตเว	เพื่ออันทำ
กาตุํ	ความทำ, เพื่ออันทำ
กาตูน	ทำแล้ว
กตฺวา	"
กตฺวาน	"

จบอัพยยศัพท์ แต่เท่านี้.